

RELATIONES RERUM

RÉGÉSZETI TANULMÁNYOK NAGY MARGIT TISZTELETÉRE

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia

A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai

Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Volume 10

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai
Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Budapesti Történeti Múzeum
Budapest History Museum

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
Nemzetközi szerkesztőbizottság / International Advisory Board

Heinrich Härke
Eberhard Karls Universität (Tübingen, D)

Oleksiy V. Komar
Institute of Archaeology of NUAS (Kiev, Ua)

Abdulkarim Maamoun
Damascus University (Damascus, Syr)

Denys Pringle
Cardiff University (Cardiff, UK)

Dmitry A. Stashenkov
Samara Regional Historical Museum (Samara, Ru)

RELATIONES RERUM

Régészeti tanulmányok
Nagy Margit tiszteletére

RELATIONES RERUM

Archäologische Studien
zu Ehren von Margit Nagy

Főszerkesztő

KOROM ANITA

Szerkesztők

BALOGH CSILLA – MAJOR BALÁZS – TÜRK ATTILA

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Régészettudományi Intézet

Budapesti Történeti Múzeum

BUDAPEST
2018

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia 2016. évi kiadványpályázat (KFB-157/2017),
a Budapesti Történeti Múzeum
és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem támogatásával (KAP16-71007-1.2-BTK) valósult meg.
A kötet szerkesztése az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

Felelős kiadó

Dr. Farbaký Péter főigazgató (Budapesti Történeti Múzeum)
Dr. Major Balázs intézetigazgató (PPKE BTK Régészettudományi Intézet)

Első és hátsó borítókép

Budapest III. Óbuda, Nagyszombat utcai katonai amphiteatrum, aranyozott ezüst fibulapár
(Fotó: Tóth Csilla, rajz: Nagy Margit)

Munkatársak

Vágner Zsolt, Verebes Anett

© A szerzők és az Archaeolingua Alapítvány
© Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Régészettudományi Intézet
© Budapesti Történeti Múzeum

ISBN 978-615-5766-13-8

HU-ISSN 2064-8162 (Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia)

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni,
bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

2018

ARCHAEOLOGUA

ARCHAEOLOGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13.

Fordítás és idegen nyelvű szövegek nyelvi lektorálása:
H. Simon Katalin, T. Bíró Katalin, Nagy Margit, Türk Attila

Tördelés és layout: Váczi Gábor

Nyomda: Prime Rate Kft.

TARTALOM – INHALT – CONTENTS – СОДЕРЖАНИЕ

VIDA TIVADAR

Köszöntő	11
Tabula Gratulatoria	15
Nagy Margit publikációi	17

M. VIRÁG ZSUZSANNA

A dunántúli vonaldíszes kerámia ember alakú agyagplasztikáiról egy újabb budapesti töredék kapcsán	25
Über die menschenförmigen Tonplastiken der transdanubischen Linienbandkeramikkultur im Licht eines Neuen Fragmentes von Budapest (Kom. Pest, Ungarn)	40

REMÉNYI LÁSZLÓ

A bronzkori településtörténeti változások értelmezése az új kronológiai adatok alapján	47
Die Interpretation von bronzezeitlichen siedlungsgeschichtlichen Änderungen mit Hilfe der neuen chronologischen Angaben	56

SZILAS GÁBOR

Elmosódó határok – A Pilinyi és Urnamezős kultúra lelőhelye Budapest, Rákoscsaba-Péceli úton	59
Verfliessende Grenzen – Der Fundort der Piliny- und Urnenfelderkultur in Budapest, Rákoscsaba, Péceli-Strasse (Kom. Pest, Ungarn).....	75

MERCZI MÓNICA

Újabb adatok a késő bronzkor embertanához (Budapest-Péceli út)	85
Neue Angaben zur Anthropologie der Spätbronzezeit (Budapest-Péceli-Strasse, Kom. Pest, Ungarn)....	94

TÓTH FARKAS MÁRTON

Szkíta kori nyílhegyek a Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményében	99
Skythenzeitliche Pfeilspitzen in der Sammlung des Historischen Museums von Budapest.....	110

HORVÁTH LÁSZLÓ ANDRÁS

Zwerge, Riesen, Schmiede und Bergarbeiter – Angaben zur frühesten Metallurgie	115
Törpék, kovácsok, bányászok – Adatok a legkorábbi fémművességhez.....	127

KÉRDŐ KATALIN

Detail eines römischen Kellers aus dem Vicus von Aquincum-Víziváros (Budapest II. Bezirk, Vitéz-Strasse 10, Kom. Pest, Ungarn).....	129
Római kori pince részlete az aquincum-vízivárosi tábor vicusából (Budapest II. kerület, Vitéz utca 10.).....	134

NÉMETH MARGIT

Egy császárlátogatás emléke Aquincumban	139
Das Andenken eines Kaiserbesuches in Aquincum	142

BUDAI BALOGH TIBOR

New Altar – Old Acquaintance. C. Iulius Probinus and the <i>schola speculatorum</i> of Aquincum	145
Új oltár – régi ismeretség. C. Iulius Probinus és az aquincumi <i>schola speculatorum</i>	154

LASSÁNYI GÁBOR	
Egy ókori amulett az aquincumi katonaváros területéről	157
Ein antikes Amulett vom Gebiet der Militärstadt Aquincum	161
APPENDIX: KERÉNYI-NAGY VIKTOR	
Jelentés a Vályog utcában talált római kori bullából előkerült tövismaradványokról.....	162
PÁSZTÓKAI-SZEŐKE JUDIT	
Te rongyos élet – Budapest-Vályog utca 6. szám alatt feltárt sír bullájából származó textil vizsgálata és értelmezése	167
Die untersuchung und Deutung des im Grab der in Budapest, Vályog-Strasse 6 (Kom. Pest, Ungarn) freigelegten Bulle gefundenen Textilrestes	172
KOROM ANITA	
Korai szarmata női sír Dunakeszi határából	175
Ein frühsarmatisches Frauengrab in der Gemarkung von Dunakeszi (Kom. Pest, Ungarn)	193
BUZÁR ÁGOTA – BERNERT ZSOLT	
Dunakeszi-Székesdülő „D” tömb lelőhelyről előkerült 118. sír embertani jellemzése	203
Die anthropologische Charakterisierung des im Grab 118 von Dunakeszi-Székesdülő, Block „D” (Kom. Pest, Ungarn) freigelegten Skelettes	206
MOZGAI VIKTÓRIA – SZABÓ MÁTÉ – MAY ZOLTÁN – BAJNÓCZI BERNADETT	
A Dunakeszi-Székesdülőn feltárt korai szarmata sír aranyleleteinek kézi röntgenfluoreszcens és elektron-mikroszondás vizsgálata	209
Handheld XRF and electron microprobe study of gold founds of an Early Sarmatian grave (Dunakeszi-Székesdülő, County Pest, Hungary).....	218
VÖRÖS GABRIELLA – DINNYÉS ISTVÁN	
Szarmata és hun kori tűtartók Magyarországon II. A csont tűtartók	225
Sarmatische und hunnenzeitliche Nadelhalter in Ungarn II. Nadelhalter aus Bein (Kat. 12–43)	246
ISTVÁNOVITS ESZTER – KULCSÁR VALÉRIA	
A hun kori barbárok társadalmi rétegződése a legújabb magyarországi kutatások fényében.....	253
Die gesellschaftliche Schichtung der hunnenzeitlichen Barbaren im Lichte der neuesten ungarischen Forschungen	264
VADAY ANDREA	
Késő szarmata periódus sírja Jánoshalmán.....	269
Ein Grab aus der spätsarmatischen Periode in Jánoshalma (Kom. Bács-Kiskun, Ungarn).....	286
PINTYE GÁBOR	
Szándékos vagy véletlen? Újabb „magányos” kora népvándorlás kori sírok Nagykovács határában	291
Absichtlich, oder zufällig? Neu entdeckte frühvölkerwanderungszeitliche Einzelgräber an der Grenze von Nagykovács (Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn).....	301
SÓSKUTI KORNÉL – MARCSIK ANTÓNIA	
Kora népvándorlás kori temetkezések Óföldsé-Ürmös (M43 9–10. lh.) lelőhelyen	307
Bestattungen aus der frühen Völkerwanderungszeit auf dem Fundort Óföldsé-Ürmös (M43 Fo. 9–10, Kom. Csongrád, Ungarn).....	328

ОКСАНА В. ГОПКАЛО

- Некоторые аспекты изучения костюма носителей культуры Черняхов–Сынтана-де-Муреш339
Some aspects of studying of the costume of the Chernyakhov–Sîntana-de-Mureş Culture's
population346

HORVÁTH ESZTER

- Van új a lencse alatt – A szilágysomlyói kincs fibuláinak műhelyösszefüggései
a legújabb optikai mikroszkópos vizsgálat alapján355
Es gibt etwas Neues unter der Objektlinse – Die Zusammenhänge der Werkstätten der Fibeln im
Schatz von Szilágysomlyó (Şimleu Silvaniei, Rumänien) aufgrund der neuesten Untersuchung unter
optischem Mikroskop365

MAXIM E. LEVADA

- A buckle from Szabadbattyán (County Fejér, Hungary) and its parallels373
Пряжка из Сабадбаттьян и её параллели (область Фейер, Венгрия)388

МИХАИЛ М. КАЗАНСКИЙ

- Погребения и «поминальники» воинских предводителей пост-гуннского времени
в понтийских степях393
A pontuszi sztyepp késő hun kori időszakából származó katonai elit sírjai és emlékhelyei400

АННА В. МАСТЫКОВА

- Центрально-азиатские зеркала у кочевников пост-гуннского времени в Восточной Европе409
Közép-ázsiai tükrök a kelet-európai sztyepp késő hun kori leletanyagában415

MASEK ZSÓFIA

- A gepida kor Hódmezővásárhely térségében I. A gepida kori településhálózat és a
hódmezővásárhely-kotacparti 1934. évi feltárás kerámiaanyaga419
Die Gepidenzeit in der Gemarkung von Hódmezővásárhely. Das gepidenzeitliche Siedlungs-
system und das Keramikmaterial der Ausgrabung 1934 in Hódmezővásárhely-Kotacpart
(Kom. Csongrád, Ungarn)436

SZENICZEY TAMÁS – HAJDU TAMÁS – MARCSIK ANTÓNIA

- Gepidák az Alföldön a történeti embertani adatok alapján – Irodalmi ismertetés447
Gepiden in der Grossen Ungarischen Tiefebene aufgrund der historischen anthropologischen
Angaben – Eine literarische Besprechung458

ИГОРЬ О. ГАВРИТУХИН

- Пальчатая фибула потисского круга из Юго-Западной России461
A Tisza menti leletkörből származó ötgombos fibula Délnyugat-Oroszországból478

B. TÓTH ÁGNES

- Pliszírozott női ruhadarab a szentendrei langobard temetőben? II.
A 43. sír leletegyüttesének vizsgálata489
Ein plissiertes Stück der Frauenkleidung im langobardischen Gräberfeld von Szentendre
(Kom. Pest, Ungarn)? II. Die Untersuchung des Fundverbandes im Grab 43514

DIETER QUAST

- Das Ostseegebiet und die nördliche Grenzzone des byzantinischen Reiches
im späten 6. und 7. Jahrhundert521
A Balti-tenger vidéke és a Bizánci Birodalom északi határsávja a 6. század végén
és a 7. században532

VIDA TIVADAR	
A gepida továbbélés kérdése az avar kori Tisza-vidéken	537
Die Fragen des Weiterlebens der Gepiden in der awarenzeitlichen Theissgegend.....	546
SCHILLING LÁSZLÓ	
Ein völkerwanderungszeitlicher Goldanhänger mit Steineinlage aus Tác (Kom. Fejér, Ungarn).....	555
Népvándorlás kori kőberakásos aranycsüngő Tácról	571
BALOGH CSILLA	
Régészeti adatok az avar kori íjak készítéséhez – A Makó, Mikócsa-halomi kora avar kori temető 61. szerszámmellékletes sírja.....	583
Archäologische Angaben zur Herstellung der awarenzeitlichen Reflexbögen – Das Grab 61 des frühawarenzeitlichen Gräberfeldes Makó, Mikócsa Hügel mit Gerätbeigaben (Kom. Csongrád, Ungarn)	594
GULYÁS GYÖNGYI	
Titokzatos kora avar kori áldozati gödör Csanádpalotáról	601
Eine geheimnisvolle frühawarenzeitliche Opfergrube aus Csanádpalota (Kom. Csongrád, Ungarn)	609
PÁSZTOR ADRIEN	
A hódmezővásárhely-kishomoki avar kori sírok gyöngylelei	615
Perlenfunde in den awarenzeitlichen Gräbern von Hódmezővásárhely-Kishomok (Kom. Csongrád, Ungarn)	620
RÓZSA ZOLTÁN	
7. századi avar teleprészlet Orosháza-Bónum határreszen	625
Ein awarischer Siedlungsteil aus dem 7. Jahrhundert in Orosháza, Gemarkung Bónum (Kom. Békés, Ungarn).....	633
MÜLLER RÓBERT	
Lovas temetkezések a gyenesdiási avar temetőben	641
Pferdebestattungen im awarischen Gräberfeld von Gyenesdiás (Kom. Zala, Ungarn).....	654
FANCSALSZKY GÁBOR	
Egy régészeti atlasz lehetőségei és az avar korszakra vonatkozó tanulságai	667
Die Möglichkeiten zur Verwirklichung eines archäologischen Atlas und dessen Lehren in Hinsicht der Awarenzeit.....	674
ÉDER KATALIN	
A budapest-lóversenytéri avar lelőhelyek azonosításának rövid története	685
Die kurze Geschichte der Identifizierung der awarenzeitlichen Fundorte auf der Budapest-Rennbahn (Kom. Pest, Ungarn)	687
OLGA V. ZELENKOVA – IRINA A. SAPRYKINA – TÜRK ATTILA	
A karancslapujtői honfoglalás kori öv és mordvinföldi 'hasonmása'. A karancslapujtői típusú övveretek kelet-európai elterjedése.....	689
Пояс эпохи завоевания Родины и его мордовская «аналогия». Поясные накладки типа Каранчлапуйте (Венгрия) и их распространение в Восточной Европе в X в.	702

AD MULTOS ANNOS!

NAGY MARGIT KÖSZÖNTÉSE

Jelen ünnepi kötetben olyan kollégák, barátok és tanítványok köszöntik Nagy Margitot, a Budapesti Történeti Múzeum régészét és főmuzeológusát 70. születésnapja alkalmából, akikre inspirálóan hatott az Ünnepelet sokoldalú tudományos tevékenysége. A vaskos kötet tisztelgés a hazai népvándorlások kutatójának több évtizedes kitartó és eredményes munkássága előtt, és egyben köszönet a folyamatos együttműködésért. A szerzők kivétel nélkül hálásan emlékeznek a Margittal folytatott, irányt adó szakmai beszélgetésekre, konzultációkra.

Magam, Nagy Margitot az 1980-as évek közepén ismertem meg, amikor szakdolgozatomhoz, majd később doktori értekezésemhez gyűjtöttem anyagot. Munkahelye, a Budapesti Történeti Múzeum Ős- és Népvándorlás kori Osztálya akkor még a Kecskeméti utcában, a Pollack Mihály tervezte patinás Károlyi palota déli szárnyában volt. A múzeumi tevékenységhez kitűnően illő klasszicista épületben sok segítséget, tanácsot és még több, további kutatásra indító, ösztönző kérdést kaptam Margittól. Végzős egyetemistaként csak ekkor vált számomra nyilvánvalóvá, hogy a pesti belvárosban a Pesti Barnabás utcában székelő ELTE Régészeti Tanszéke és a Magyar Nemzeti Múzeum között van még egy fontos népvándorlás kori kutatóműhely, ahol Nagy Margit a hazai népvándorlás korszak elkötelezett kutatójaként, túltekintve saját budapesti múzeumi kutatóterületén, nagyobb Kárpát-medencei és tágabb európai összefüggésekben értelmezte a helyi és bevándorló népek hagyatékát. Aquincum és térsége az ő kutatásának is köszönhetően lett a késő ókori pusztulás és átalakulás egyik tanulságos pannoni példája.

Margit ekkor számtalan ásatással és leletmentéssel, kiállításrendezéssel volt elfoglalva, s a mindennapi muzeológusi, kurátori teendők elfedték azt az egyáltalán nem látványos, aprólékos és rendszeres tudományos gyűjtőmunkát, amelynek eredményei a később megjelent alapvető tanulmányokban és monografikus művekben mutatkoztak meg. Felsorolni is nehéz azoknak a budapesti római- és népvándorlás kori lelőhelyeknek a sorát, amelyeken a korszak nehéz viszonyai között lelkiismeretesen kisebb leletmentéseket vagy nagyobb ásatásokat folytatott, és amelyekről rendszeres, jól használható előzetes közleményekben számolt be. Alapos dokumentációit, művészi rajzait kutatógenerációk fogják még haszonnal forgatni. A Budapesti Történeti Múzeum régészeti kiállításai feladata volt a népvándorlás kori leletanyag szakszerű bemutatása, amint az a Budai Várban ma is látható az *„Antik népek, ősi kultúrák”* című állandó kiállításon.

Nagy Margit az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végzett, tanárai László Gyula és Bóna István voltak, akikkel később közös ásatásokat is folytatott. Tudományos elkötelezettsége és egyetemes látásmódja már az 1970-ben megvédett, a Közép-Tisza vidék 5–6. századi időszakát feldolgozó doktori értekezésében is megmutatkozott, és igazán későbbi műveiben teljesedhetett ki. Az egész Dél-Alföldre kitékintő igényességgel írta meg a gepidák korszakát a *„Szeged története”* sorozatban (1983), a korai népvándorlás kor történetét szülővárosa, Hódmezővásárhely városi monográfiájában (1984), és ezen kívül a szarmatáktól az avarokig összefoglalta Szentés múltját (1997). Az új, régiókon túlmutató érvényű megállapításokat tartalmazó összefoglalásai azért is váltak hosszú ideig hivatkozási alappá, mert az általa jól ismert, még közöletlen leletanyag értelmezésére épültek. Talán az egyik legtöbbet hivatkozott tanulmányát a gepida kori kiterjedt kulturális kapcsolatrendszer szemléltető sasos csatokról készítette (2002). A gepida korszakról írott aprólékos tárgy-, és viselettörténeti feldolgozásait enciklopédikus összefoglalások követték nemcsak hazai (*Hunok, gepidák, langobardok*, 1993), hanem nemzetközi felkérésre is. B. Tóth Ágnessel együtt készítették el a *„Reallexikon der Germanischen Altertumskunde”* gepida szócik-

kének régészeti fejezetét (1999), amely 2001-ben a *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica*ban magyarul is megjelent. Tisza-vidéki szülőföldjéről hozott témája egész életében végigkísérte, és gepida kutatásainak megkoronázását jelentette, hogy az újonnan alapított *Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae* sorozat első két kötetében közre adhatta nemcsak Bóna Istvánnal folytatott hódmezővásárhely-kishomoki közös ásatásának leletanyagát, és annak általa készített tudományos értékelését, hanem más kiemelkedő jelentőségű gepida kori leletegyüttesek és temetők modern régészeti elemzését is (2002, 2004).

A Budapesti Történeti Múzeum régészeként Nagy Margitnak lehetősége adódott a késő ókori Aquincum és környéke népvándorlás kori népi és kulturális átalakulásának megrajzolására. Kezdetektől fogva a tőle megszokott módszerességgel állt neki a leletanyag szakszerű közlésének és feldolgozásának, a régi és bizonytalan leletek története felkutatásának. Az ókori Aquincum területére egymást követően betelepülő barbár népek megjelenéséről és történeti szerepéről az új régészeti eredményekre épülő, korszerű képet adott 1993-ban, amelyet később többször is kiegészített. A Duna–Rajna *limes* menti erődítményekben a 4. század második felében fokozatosan barbarizálódó katonai vezetőréteg kulturális és társadalmi kapcsolatrendszerét az aquincumi *canabae* két gazdag fegyveres sírjának értékelésével mutatta be (*Zwei spätrömische Waffengräber am Westrand der Canabae von Aquincum*). Nagy Margit megállapította, hogy a 4–5. század fordulóján Aquincum katonavárosa nem néptelenedett el teljesen, és a római temetők egyes parcelláit az 5. század első évtizedeiben is használták. Később három, kora népvándorlás kori sír kapcsán remek dolgozatban értekezett Aquincum és a szemben lévő Duna-part hun kori lakosságának népi összetételéről (*Kora népvándorlás kori sírleletek Budapest területéről*). A késő római infrastruktúra még a 6. században is meghatározóan befolyásolta Pannoniában a barbár népek letelepedését, s ezt a jelenséget a Szépvölgyi úti római szentélykörzet közelében előkerült kis langobard temető közlésével szemléltette (*Langobard sírok Budapest-Óbuda/Aquincumból*).

Nagy Margit érzékenyen figyelte a népvándorlás kori átalakulás mélyebb kulturális és mentális lenyomatait, a művészi (iparművészeti) reprezentáció megnyilvánulásaként értelmezhető ornamentika folyamatos átalakulását. Külön monográfiában elemezte a római császárkori Barbaricum művészetét befolyásoló antik előképek (a naturális állatábrázolások vagy a szürreális, fantasztikus lények) megjelenését és szerepét, és ebbe a kulturálisan vegyes eredetű vizuális világba a hun kori, sztyeppi nomád eredetű motívumok (ragadozó madár, oroszlán, áldozati állatok) beépülését (*Állatábrázolások és az I. germán állatstílus a Közép-Duna-vidéken [Kr. u. 3–6. század]*, 2007). Behatóan vizsgálta az 5. századi motívumkincs, és a 6. századtól a Közép-Duna-medencében is uralkodóvá vált, az állatalakokat stilizáltan megjelenítő germán I. állatstílus kapcsolatát.

A hazai kutatásban úttörő módon a mediterrán hatásra átalakuló, Meroving eredetű, avar kori II. germán állatstílus kialakulásával és elterjedésével is foglalkozott. Német nyelvű dolgozata a *Centro italiano di Studi sull'alto medioevo di Spoleto* rangos sorozatában jelent meg (1988), és magyarul az *Archaeologiai Értesítőben* is közlésre került. Emellett külön tanulmányt szentelt a kora avar kori bizánci típusú öveken megjelent maszkos ábrázolásoknak, amelyeken a császárképet utánzó szakállas arcok mögött ókeresztény jelentést feltételezett. Avar kori kutatásainak összegzését az addig ismert budapesti avar kori leletek szakszerű korpuszkiadásaként a *Monumenta Avarorum Archaeologica* sorozat 3. köteteként történő közlése jelentette (1998).

Nyugdíjas éveire legfőbb feladatként a Rákoscsaba–Péceli úti barbarikumi temető feldolgozását és közlését tűzte ki célul, amelyet példás alapossággal és kitartással el is végzett, s a két kötetes monográfia 2018 tavaszán megjelent (*A Budapest, XVII. Rákoscsaba, Péceli úti császárkori barbár temető [Kr. u. 2–4. század]* I–II). Mint korábban is minden esetben, e kötetben is egyedül készítette el a rajzos táblákat, az összes szemléltető illusztrációt (típusábrát, grafikont, elterjedési térképet), különös tekintettel a gyöngök nagy műgonddal összeállított színes tábláira.

Érzékeny értelmiségiként ugyanilyen értően foglalkozik komolyzenével is, de nemcsak mint igényes zenerajongó. Elmélyültségét zenei témájú műfordításai mutatják: Galina Visnyevszkaja operaénekesnő önéletírása (*Életem*) és Szvjatoszlav Richter zongoraművész levelezésének közreadása (*Egy barátság levelei. Szvjatoszlav Richter és Nyina Dorliak levelei Fejér Pálhoz*).

Nagy Margit régészeti kutatási területe átfogja az egész Kárpát-medencei népvándorlás kort az 1. századi szarmatáktól a germánokon át, egészen a 9. századi avarokig. Aquincumi nézőpontjából értő módon illeszti be saját leletanyagát a késő ókori antik és a barbár világ találkozásának és átalakulásának nagy európai történeti folyamatába.

Kedves Margit! Isten éltesse!

E kötet szerzői nevében további örömteli alkotómunkát kívánok!

Budapest, 2018. június 21.

Vida Tivadar

TABULA GRATULATORIA

Анна Мастыкова	Максим Левада
Bajnóczi Bernadett	Mozgai Viktória
Balogh Csilla	Matúz Edit
Bálint Csanád	Merczi Mónika
Bernert Zsolt	Михаил М. Казанский
Bodó Sándor	Müller Róbert
Budai Balogh Tibor	Németh Margit
Buzár Ágota	Оксана В. Гонкало
Dieter Quast	Pásztor Adrien
Dinnyés István	Pásztókai-Szeőke Judit
Endródi Anna	Pintye Gábor
Éder Katalin	Rácz Zsófia
Facsády Annamária	Reményi László
Fancsalszky Gábor	Rózsa Zoltán
Gömöri János	Schilling László
Gulyás Gyöngyi	H. Simon Katalin
Hajdú Tamás	Sóskuti Kornél
Hanny Erzsébet	Straub Péter
Heinrich-Tamáska Orsolya	Szabó Máté
Horváth Eszter	Szeniczey Tamás
Horváth László András	Szentpéteri József
Horváth M. Attila	Szépvölgyi János
Игорь О. Гавритухин	Szilas Gábor
Istvánovits Eszter	Szirmai Krisztina
Jan Bemmann	Tomka Péter
Kérdő Katalin	B. Tóth Ágnes
Kerényi Viktor	Tóth Farkas Márton
Kirchhof Anita	Tóth Mária
Kiss P. Attila	Tóth Zsuzsanna
Korom Anita	Türk Attila
Költő László	Vaday Andrea
Kulcsár Valéria	Vágner Zsolt
Lassányi Gábor	Váradi Adél
Láng Orsolya	Vida Tivadar
Major Balázs	M. Virág Zsuzsanna
Marcsik Antónia	Vörös Gabriella
Masek Zsófia	Zsidi Paula
May Zoltán	

NAGY MARGIT PUBLIKÁCIÓI

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: KOVÁCS VALÉRIA

1963

A vásárhelyi kocsigyártás. In: *A hódmezővásárhelyi Állami Bethlen Gábor Általános Gimnázium Évkönyve 1962–63. Hódmezővásárhely 1963, 68–74.*

1969

Budapest, XI. Petzvál J. u. 110. *Archaeologiai Értesítő* 96 (1969) 258.

1970

A középkor küszöbén. Város az időben 9. *Budapest székesfőváros történeti, művészeti és társadalmi képes folyóirata* 8:3 (1970) 36–38.

Hódmezővásárhely-Kishomok. *Archaeologiai Értesítő* 97 (1970) 313.

Budapest, XI. Petzvál J. u. 110. *Archaeologiai Értesítő* 97 (1970) 313.

Budapest, XX. Soroksár. *Archaeologiai Értesítő* 97 (1970) 315.

Régészeti adatok a közép-Tisza-vidék V–VI. századi történetéhez. Bölcsészdoktori disszertáció. Budapest 1970.

1972

Budapest, II. Széphalom u. 10/B. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No 26. (1972) 59.

Magyarcsanak-Bökény (Társszerző: Nagy K.). *Archaeologiai Értesítő* 99 (1972) 261.

1973

A Fehérvári úti avar temető (The Avar Cemetery of Budapest-Fehérvári út). *Budapest Régiségei* 23 (1973) 59–87.

Budapest, XX. (Soroksár) Ócsai út. *Budapest Régiségei* 23 (1973) 271.

Budapest, X. Keresztúri út 162. *Budapest Régiségei* 23 (1973) 271.

Budapest, XI. Petzvál J. u. 110. *Budapest Régiségei* 23 (1973) 272.

Budapest, XX. (Soroksár) Vörös Október MGTSZ. *Budapest Régiségei* 23 (1973) 272.

1975

Budapest, XVII. Rákospalota, Péceli út 138. *Archaeologiai Értesítő* 102 (1975) 303.

1976

Budapest, XXI. Csepel-Háros (Társszerző: Schreiber R.). *Budapest Régiségei* 24:1 (1976) 405.

Budapest, X. Keresztúri út 210. *Budapest Régiségei* 24:1 (1976) 428.

Budapest, II. Széphalom u. 10/b. *Budapest Régiségei* 24:1 (1976) 429.

Budapest, XVII. (Rákoscaba) Péceli út. *Budapest Régiségei* 24:1 (1976) 429.

Budapest, XXII. Nagytétényi út 74–76. *Budapest Régiségei* 24:1 (1976) 430.

1978

- Budapest, XXI. (Csepel) II. Rákóczi Ferenc út 289–295. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 31 (1978) 68.
 Budapest, XXI. (Csepel) II. Rákóczi Ferenc u. 289–295. *Archaeologiai Értesítő* 105 (1978) 282.

1979

- Budapest a népvándorlás korában. In: *Budapest két évezrede: Budapest története az i. sz. I. századtól 1945. május 9-ig*. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban. Budapest 1979, 14–17.
 Budapest, XXI (Csepel) II. Rákóczi Ferenc u. 289–295. *Archaeologiai Értesítő* 106 (1979) 283.
 Budapest, XXI. II. Rákóczi Ferenc út 289–294. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 32 (1979) 67.

1981

- Budapest, XVII. (Rákoscsaba) Péceli út. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 34 (1981) 52.
 Budapest, XVII. (Rákoscsaba) Péceli út. *Archaeologiai Értesítő* 108 (1981) 270–271.

1982

- Lakatos, P.: Quellenbuch zur Geschichte der Gepiden. Recenzió. *Acta Antiqua et Archaeologica* XVII – *Opuscula Byzantina* II, Szeged 1973. *Antik Tanulmányok* 19 (1982) 99–100.

1983

- A gepidák kora (454–567/568): Tárgyi hagyatékuk. In: *Szeged története 1. A kezdetektől 1686-ig*. Szerk.: Kristó Gy. Szeged 1983, 154–162.
 Budapest, XVII. (Rákoscsaba) Péceli út. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 36 (1983) 39.

1984

- Az i. e. I. – i. sz. VI. század. In: *Hódmezővásárhely története a legrégibb időktől a polgári forradalomig 1.* Szerk.: Szigeti J. Hódmezővásárhely 1984, 189–228.
 Budapest, XVII. (Rákoscsaba) Kiskároshíd u. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 37 (1984) 9.
 Budapest, XVII. (Rákoscsaba) Péceli út. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 37 (1984) 60.
 Budapest, III. (Békásmegyer) Pusztadombi út 12. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 37 (1984) 68.
 Budapest, III. Csúcshegy dűlő (Társszerző: Schreiber R.). *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 37 (1984) 68.
 Budapest, XI. Pannonhalmi út 25/b. (Társszerző: Schreiber R.). *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 37 (1984) 68.
 Budapest, XVII. Ároktő utca 130. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 37 (1984) 69.
 Budapest, XVII. Rákoscsaba, Péceli út. *Archaeologiai Értesítő* 111 (1984) 269.
 Budapest, Békásmegyer, III. Pusztadombi út 12. *Archaeologiai Értesítő* 111 (1984) 270.
 Budapest, XVII. Ároktő u. 130. *Archaeologiai Értesítő* 111 (1984) 271.
 Budapest, XI. Mikes Kelemen u. 42. *Budapest Régiségei* 25 (1984) 477.
 Budapest, XVII. (Rákoscsaba) Péceli út. *Budapest Régiségei* 25 (1984) 478.
 Budapest, XXI. (Csepel) Rákóczi út. *Budapest Régiségei* 25 (1984) 478.

1985

- Budapest, III. Solymárvölgyi út 21. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 38 (1985) 62.
 Budapest, XX. Klauzál u. 42. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 38 (1985) 62.

1986

Budapest, XVII. (Rákoscscaba) Péceli út. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 39 (1986) 39.

Budapest, IV. Káposztásmegyer, lakótelep II/A. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 39 (1986) 51.

1987

[Katalogteile] II. 39–42, IV. 5, V. 27–104, VI. 41. In: *Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit; die Archäologie des 5. und 6. Jahrhunderts an der mittleren Donau und der östlich-merowingische Reihengräberkreis*. Hrsg.: Menghin, W. et al. Nürnberg 1987.

Budapest, XVII. (Rákoscscaba) Péceli út. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 40 (1987) 56.

Budapest, III. (Békásmegyer) Pusztadombi út 12. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 40 (1987) 63.

1988

Frühawarenzeitliche Grabfunde aus Budapest. Bemerkungen zur awarenzeitlichen Tierornamentik. In: *Popoli delle Steppe. Unni, Avari, Ungari*. Settimane di studio del Centro Italiano di studi sull'Alto Medioevo 35. Spoleto 1988, 373–411.

Budapest, XVII. (Rákoscscaba) Péceli út. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 41 (1988) 31.

1989

A pesti síkság a római korban. In: *Aquincum: Budapest a római korban (Das römische Budapest)*. Szerk.: Póczy K. Budapest 1989, 71–74.

1991

Die Zeit der Völkerwanderung. In: *Budapest im Mittelalter*. Hrsg.: von Gerd Biegel. Braunschweig 1991, 95–101, 439–444.

De vlakke van Pest in de romeinse tijd. In: *Aquincum Romeins Boedapest: Nieuwe opgravingen en vondsten in Aquincum*. Boedapest-Heerlen 1991, 143–144.

Die pester Ebene am linken Donauufer in der Römerzeit. In: *Aquincum. Das römische Budapest. Supplement zum Ausstellungskatalog*. Speyer 1991, 12–20.

Budapest, XVI. (Sashalom) Zalavár u. 7. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 42 (1991) 47.

V. Bierbrauer: Invillino-Ibligo in Friaul I–II. Recenzió. *Archeologiai Értesítő* 118 (1991) 140–142.

1992

Kora avarkori sírleletek Budapestről: Megjegyzések az avar kori állatornamentikához (Early Avar grave finds from Budapest. Notes on the Avar Period animal style). *Archeologiai Értesítő* 119 (1992) 15–42.

1993

Óbuda a népvándorláskorban (Óbuda zur Zeit der Völkerwanderung). *Budapest Régiségei* 30 (1993) 353–395.

Gepida temetkezés és vallási élet. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 60–61.

Gepida viselet. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 63–64.

- Gepida társadalom. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 67–69.
- Gepida ötvösség. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 63–64.
- Gepida sasos csatok. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 69–70.
- Gepida fibulák. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 70–73.
- Gepida csontművesség. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 75–76.
- Gepida-bizánci kapcsolatok. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 76–77.
- Bökénymindszent. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 83.
- Hódmezővásárhely. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 86.
- Kiszombor. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 88.
- Szentes. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 95.
- Szentes-Berekhát. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 95–96.
- Szentes-Kökényzug. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 96.
- Szentes-Nagyhegy. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 96–97.
- Szőreg-Téglagyár. In: *Hunok, gepidák, langobardok*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szerk.: Bóna I. Szeged 1993, 97–98.

1994

- Fundorte von Budapest. In: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Próbafüzet. Szerk.: Szentpéteri, J. Budapest 1994, 5–32.

1995

- Népvándorlás kori gyűjtemény (Sammlung der Völkerwanderungszeit – The collection of the migration period). In: *Budapesti Történeti Múzeum*. Főszerk.: Buzinkay G. Budapest 1995, 40–45.
- A népvándorlás kora. In: *Óbuda évszázadai*. Főszerk.: Kiss Cs. – Mocsy F. Budapest 1995, 117–138.
- L'oreficeria. In: *Gli Avari: un popolo d'Europa*. Ed.: Gian Carlo, M. Udine 1995, 93–101.

1996

- Kelenföld és vidéke a népvándorlaskorában*. Etele XI. kerületi Helytörténeti Kör kiadása. Budapest 1996, 1–8.
- Rákosmente története a római és a népvándorlás korban. In: *Évszázadok a Rákosmentén. Tanulmánykötet a millescentenárium alkalmából*. Szerk.: Kézdi Nagy G. Budapest 1996, 20–31.

1997

A római csapatok kivonulása után: korai középkor, Aquincum (Nach dem Abzug römischer Truppen: das frühe Mittelalter, Aquincum). In: *Out of Rome: Aquincum/Augusta Raurica. Élet a Római Birodalom két városában (Augusta Raurica/Aquincum. Das Leben in zwei römischen Provinzstädten)*. Szerk.: Zsidi, P. – R. Furger, A. Basel 1997, 54–56.

Szentes és környéke az 1–6. században. Történeti vázlat és régészeti lelőhelykataszter (Szentes und seine Umgebung vom 1. bis 6. Jahrhundert. Eine geschichtliche Skizze und ein archäologischer Fundortkatalog). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 3 (1997) 39–95.

1998

Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest I–II. Monumenta Avarorum Archaeologica 2. Hrsg.: Garam, É – Vida, T. Budapest 1998.

Ornamenta Avarica I. Az avar kori ornamentika geometrikus elemei (Ornamenta Avarica I. Die geometrischen Elemente der awarenzeitlichen Ornamentik). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 4 (1998) 377–459.

Archäologisches (Társszerző: B. Tóth, Á.). In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Band 11. Berlin–New York 1998, 118–131.

1999

Ornamenta Avarica II. A fonatornamentika (Ornamenta Avarica II. Die Flechtbandornamentik). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 5 (1999) 279–316.

A gepida királyság (454–567). In: *A gepidák – Kora középkori germán királyság az Alföldön (Ein frühmittelalterliches germanisches Königreich auf den grossen ungarischen Tiefebene)*. Gyulai katalógusok 7. Szerk.: Havassy P. Gyula 1999, 31–37.

2000

A keresztény jelképek történeti és etnikai háttere a Budapesti Történeti Múzeum népvándorlás kori tárgyait. In: *Ókeresztény emlékek Aquincumban*. Szerk.: Zsidi P. Budapest 2000, 43–50, 55–57.

Der historische und ethnische Hintergrund christlicher Symbole an völkerwanderungszeitlichen Gegenständen des Historischen Museums von Budapest. In: *Frühchristliche Denkmäler in Aquincum*. Red.: Zsidi, P. Budapest 2000, 49–57, 63–66.

A népvándorlás kora. In: *Óbuda évszázadai*. Főszerk.: Kiss Cs. Budapest 2000, 141–162.

A gepidák (Gepiden) (Társszerző: Neumann, G. – Pohl, W. – B. Tóth, Á.). Reallexikon für Deutschen Altertumskunde 11. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 6 (2000) 165–189.

2001

Ornamenta Avarica. Az avar kori ornamentika geometrikus elemei. In: *A Kárpát-medence és a steppe. Magyar Őstörténeti Könyvtár* 14. Szerk.: Márton A. Budapest 2001, 66–85.

Мастыкова, А. В. – Гавритухин, И. О.: Памяти Атилы Кишша (1939–1999). *Российская археология* 2001:1, 186–187.

2002

Gräberfelder, Grab-, Streu- und Hortfunde. Budapest I. Tabán, Görög u. – Budapest, XXII. (Nagytétény)

- Rudnyánszky kert (Schloßgarten). In: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Varia Archaeologica Hungarica 13. Hrsg.: Szentpéteri, J. Budapest 2002, 73–86.
- Siedlungspuren. Budapest III. Aquincum Polgárváros (Zivilstadt) – Budapest, XXI. Csepel-Háros. In: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Varia Archaeologica Hungarica 13. 2. Hrsg.: Szentpéteri, J. Budapest 2002, 461–463.
- Die gepidischen Adlerschnallen und ihre Beziehungen (A gepida sasos csatok és kapcsolataik). *Budapest Régiségei* 36 (2002) 363–392.
- Synkretistische Elemente in der frühawarenzeitlichen Ornamentik. Zur Frage der awarenzeitlichen Variante de Motivs “Maske bzw. Menschengesicht zwischen zwei Tieren”. *Zalai Múzeum* 11 (2002) 153–178.
- A gepida sasfejes csatok és kapcsolataik (Die gepidischen Adlerschnallen und ihre Beziehungen). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 8 (2002) 209–243.
- Hódmezővásárhely-Kishomok. Fundort und Fundumstände (Társszerző: Bóna, I.). In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 1. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 1. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2002, 34–77.
- Hódmezővásárhely-Kishomok. Bestattungsbräuche. In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 1. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 1. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2002, 77–95.
- Hódmezővásárhely-Kishomok. Fundanalyse. In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 1. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 1. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2002, 95–143.
- Hódmezővásárhely-Kishomok. Die Bevölkerung des gepidischen Gräberfeldes. In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 1. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 1. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2002, 143–148.
- Hódmezővásárhely-Kishomok. Zusammenfassung. In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 1. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 1. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2002, 148–163.
- Tarnaméra-Fehér István homokbányája. In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 1. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 1. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2002, 238.
- Tarnaméra-Szarvas Árpád homokbányája. In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 1. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 1. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2002, 239.
- Schauschek János. [Szócikk] In: *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Budapest 2002.

2003

- Hunkori férfisír Budapest-Zuglóból. In: *Vándorutak: múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére 60. születésnapja alkalmából*. Szerk.: Viga Gy. – Holló Sz. A. – Cs. Schwalm E. Budapest 2003, 297–325.

2004

- A hódmezővásárhely-kishomoki gepida temető (elemzés) (Das gepidische Gräberfeld von Hódmezővásárhely-Kishomok [Analyse]). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 10 (2004) 129–239.
- Két késő római kori fegyveres sír az aquincumi *canabae* nyugati szélén (Late-Roman Armed Male Graves from the Northern Edge of the Canabae in Aquincum). *Budapest Régiségei* 38 (2004) 231–315.

2005

- Zwei spätrömerzeitliche Waffengräber am Westrand der *Canabae* von Aquincum. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 56:4 (2005) 403–486.
- A kajdacsí 2. sír fibulapárjának ornamentikája. Megjegyzések a pannóniai langobard I. stíluskapcsolataihoz. *A. Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve* 27 (2005) 43–80.
- Kora népvándorláskori gyermeksí amulettekkel Mártélyről (Csongrád megye) (5th century child grave with amulets and iron bell from Mártély [Csongrád County]). *Zalai Múzeum* 14 (2005) 97–127.
- Gyulavári. In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 2. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 2. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2005, 64–79.
- Hódmezővásárhely-Sóshalom. In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 2. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 2. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2005, 80–95.
- Hódmezővásárhely-Szent István utca. In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 2. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 2. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2005, 96.
- Magyarcsanak-Bökény. In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 2. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 2. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2005, 97–116.
- Szentes-Gyógyszertár. In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 2. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 2. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2005, 117–119.
- Szőreg-Téglagyár. In: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet* 2. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 2. Reds.: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. Budapest 2005, 120–202.
- Hunok – gepidák – langobardok* (Társszerző: Bóna I. – Cseh J. – Tomka P. – Tóth Á.). Magyar Őstörténeti Könyvtár Szeged 1993. Internetes változat 2005, Kempelen Farkas Digitális Könyvtár. <http://www.hik.hu/tankonyvtar>

2006

- V. századi leletek Hódmezővásárhely-Sóshalomról (Csongrád megye). In: *Publikálnak a vásárhelyi Bethlenesek. A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium 1963-ban érettségizett IV. A. osztályának kiadványa*. Szerk.: Bárdos J. – Frank J. – Imre L. Debrecen 2006, 97–122.
- Hódmezővásárhely-Sóshalom és Biharkeresztes-Ártánd-Kisfarkasdomb térségéből előkerült két aranyozott övcsat – régészeti kutatásokat kiegészítő – archeometriai vizsgálata (avagy együttműködik a IV. A.). In: *Publikálnak a vásárhelyi Bethlenesek. A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium 1963-ban érettségizett IV. A. osztályának kiadványa*. Szerk.: Bárdos J. – Frank J. – Imre L. Debrecen 2006, 123–134.

2007

- Állatábrázolások és az I. germán állatstílus a Közép-Duna-vidéken (Kr. u. 3–6. század) (Tierdarstellungen und der germanische Tierstil I. im Gebiet der mittleren Donau [3.–6. Jahrhundert n. Chr.])*. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 5. Hrsg.: Garam É. – Vida T. Budapest, 2007.
- Kora népvándorláskori sírleletek Budapest területéről (Grabfunde aus der Völkerwanderungszeit im Gebiet von Budapest). *Budapest Régiségei* 40 (2006) 2007, 95–155.

2010

- A Hun-Age Burial with Male Skeleton and Horse Bones Found in Budapest. In: *Neglected Barbarians. Studies in the Early Middle Ages* 32. Ed.: Curta, F. Brepols 2010, 137–175.

2012

Langobard sírok Budapest-Óbuda/Aquincumból (Langobardische Gräber aus Budapest-Óbuda, Aquincum). In: *Thesaurus Avarorum. Régészeti Tanulmányok Garam Éva tiszteletére (Thesaurus Avarorum. Archaeological Studies in Honour of Éva Garam)*. Szerk.: Vida T. Budapest 2012, 141–174.

2014

Megjegyzések a Budapest XVII. Rákoscsaba-Péceli út mellett és a Madaras-Halmokon (Bács-Kiskun m.) feltárt császárkori temetők temetkezési szokásaihoz (Remarks on the burial custom noted in the Roman period cemeteries uncovered at Budapest district XVII, Rákoscsaba-Péceli út and Madaras-halmok [County Bács-Kiskun]). In: *Avarok pusztái. Régészeti tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára (Avarum solitudines. Archaeological studies presented to Gábor Lőrinczy on his sixtieth birthday)*. Szerk.: Anders A. – Balogh Cs. – Türk A. Opitz Archaeologica 6 – MTA BTK MÖT Kiadványok 2. Budapest 2014, 115–160.

2016

Sasfejes bronz csatlemezt a hódmezővásárhely-kishomoki gepida temetőből (1969) In: *110 év – 110 műtárgy a Tornyai János Múzeum gyűjteményeiből*. Főszerk.: Dr. Nagy I. Múzeumi Műhely 10. Hódmezővásárhely 2016, 168–169.

2017

Schildbuckel von Herpály; Szilágysomlyó: Scheibenfibelpaar; Löwenfibelpaar; Bügelfibelpaar mit tierpaarverzierter Kopfplatte; Die Grabfunde von „Bakodpuszta”; Das Frauengrab von Gáva; Silberschnalle „Gyula”; Gleicharmige Bügelfibel aus Szentes-Nagyhegy; Adlerschnalle aus Szentes-Nagyhegy; Pferdegeschirrbeschläge aus Veszkény;

Bügelfibel aus Szolnok-Szanda; Bügelfibelpaar aus Kajdacs. In: *400–1000. Vom spätantiken Erbe zu den Anfängen der Romanik. Handbuch zur Geschichte der Kunst in Ost-mitteleuropa* 1. Eds.: Lübke, Chr. – Hardt, M. Berlin–München 2017, 293–295, 312, 314–319.

2018

A Budapest, XVII. Rákoscsaba, Péceli úti császárkori barbár temető (Kr. u. 2–4. század) (Das barbarische Gräberfeld Budapest, XVII. Bezirk, Rákoscsaba, Péceli Straße aus der jüngeren Kaiserzeit [2.–4. Jahrhundert n. Chr.]) I–II. Budapest 2018.

A KARANCSLAPUJTŐI HONFOGLALÁS KORI ÖV ÉS
MORDVINFÖLDI „HASONMÁSA”.
A KARANCSLAPUJTŐI TÍPUSÚ ÖVVERETEK KELET-EURÓPAI
ELTERJEDÉSE

OLGA V. ZELENCOVA* – IRINA A. SAPRYKINA* – TÜRK ATTILA**

Absztrakt: A dolgozat a karancslapujtői honfoglalás kori övkészletet és annak kelet-európai párhuzamait foglalja össze. A szakirodalomban a karancslapujtői 1. sír ritka és speciális kialakítású övkészletét, a Dienes István által felismert és 1964-ben közölt mordvinföldi hasonmása (Krjukovo-Kuzsnovo 505. sír) alapján többnyire a honfoglalás kori hagyaték Volga-vidéki kapcsolatrendszerének lenyomataként értékelték. Jelen munka részletesen bemutatja a két sír övkészletét és kísérőleleteit, valamint a tipológiai hasonlóságon túlmenően anyagösszetételi vizsgálatok segítségével igyekszik feltárni és értelmezni kapcsolatuk lehetőségét. Ma már öt kelet-európai lelőhelyről van adatunk karancslapujtői típusú övveretekről és ez új megvilágításba helyez(het)i a tárgytypust: a korai magyar történelem szempontjából valamennyi nagyobb és releváns régióból (és továbbra is csak onnan) ismerünk már ilyen leleteket.

Kulcsszavak: Karancslapujtó, Mordvinföld, 10. századi övveretek, honfoglaláskor, archeometria

BEVEZETÉS¹

A kelet-európai kora középkori régészeti kutatásban már több mint fél évszázada ismert két, egymásra igen hasonló ezüst övkészlet: az egyik egy ősmordvin temetőből származik, a Volga középső szakaszáról; a másik pedig egy magyarországi honfoglalás kori lelőhelyről. A karancslapujtői övkészletet a kutatók, a Dienes István által felismert és publikált formai kapcsolatok nyomán többnyire a honfoglalás kori hagyaték Volga-vidéki kapcsolatrendszerének lenyomataként értékelték.² Mivel az utóbbi években a két lelet-együttes anyagösszetételi vizsgálatai is elkészültek, illetve időközben újabb kelet-európai lelőhelyekről váltak ismertté hasonló veretek, így aktuálissá vált a tárgytypus ismételt feldolgozása.

Dolgozatunkban színes illusztrációkon mutatjuk be és elemezzük a két korábbi lelőhely övkészletét, valamint a két sír teljes leletanyagát. Ma már tudjuk, hogy pusztán az ornamenshordozó elemek vizsgálata a tágabb helyi leletkontextus elhagyásával³ nem visz közelebb a honfoglalás kori leletek között ismert kelet-

* Институт археологии РАН, 117036 Москва, ул. Дм. Ульянова 19. olgazelentsova2010@yandex.ru; dolmen200@mail.ru

** Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Régészettudományi Intézet, 2087 Piliscsaba, Egyetem u. 1. turk.attila@btk.mta.hu

¹ A kutatás a TÁMOP 4.2.4. A/1-11-1-2012-0001 „Nemzeti Kiválóság Program”, illetve az OTKA/NKFIH 106369, valamint a MTA BTK MÖT 28.317/2012 keretében valósult meg. A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² DIENES 1964.

³ Bollók Ádám tévesen sorolta a volgai bolgároktól északra élő finnugor nyelvű népek hagyatékához a krjukovo-kuzsnovói leletet és a 9–11. századi, ún. ősmordvin temetőket (BOLLÓK 2015, 388), ezek ugyanis az egykori volgai bolgár területektől délnyugati irányban fekszenek (16. kép 2), az egykori Kazár Kaganátus északi határa mentén.

európai elterjedésű tárgytipusok pontos összefüggéseinek feltárásához.⁴ A hagyományos tipológiai elemzés mellett anyagösszetételi vizsgálatok segítségével is vizsgáltuk a két övkészlet lehetséges összefüggéseit, így elemzésünkbe bevontuk azok 2010-ben és 2012-ben készült eredményeit. Munkánkban végül röviden bemutatjuk ennek a speciális formájú és ritka tárgytipusnak három új kelet-európai előfordulását. Ezek ugyanis alapvetően bővítik ismereteinket, és tágitják a régészeti-történeti értékelés lehetőségeit, illetve hozzájárulnak a honfoglalás kori hagyaték keleti kapcsolatrendszerének jobb megismeréséhez még akkor is, ha egy részük sajnos szórványleletként vált ismertté.

KUTATÁSTÖRTÉNETI ÖSSZEFOGLALÁS

Az ún. ősmordvin temetők közé sorolt Krukjovo-Kuzsnovo lelőhely 505. sírja 1936-ban került elő, majd 1952-ben Pjotr P. Ivanov nyomán publikálták a *Материалы по истории мордвы VIII–XI вв.* című kötetben.⁵ Az 1960-as évekig azonban nem figyelt fel rá a kutatás, mivel további párhuzamokat addig nem ismertek hozzá.

A karancslapujtői sír 1939-ben került elő, melyről először Darnay (Dornyai) Béla tett említést a *Magyar Irodalmi Társaságok 1948. évi értesítőjében*.⁶ Ezután Patay Pál foglalkozott vele először a *Nógrád megye régészeti emlékei* című munkájában.⁷ Később, a Fettich Nándor által végzett hitelesítő ásatás után – annak eredményeivel kiegészítve –, szintén ő írt a lelőhelyről az 1954-es *Archaeologiai Értesítőben*, azonban bővebb régészeti elemzés nélkül.⁸

Dienes István a Szovjetunióban végzett 1959-es tanulmányútja során figyelt fel az addig egyedinek gondolt karancslapujtői övkészlet keleti párhuzamára.⁹ Ennek nyomán a magyarországi lelőhelyen helyszíni szemlét végzett, majd megírta a karancslapujtői 1. sírból ismert – sajnos nem régész által feltárt – övkészlet részletes elemzését. Mivel a mordvinföldi övkészlet borszíjjal együtt került elő, így a keleti párhuzam alapján elkészítette a karancslapujtői öv rekonstrukcióját is.¹⁰ Az 1964-ben – orosz nyelvű összefoglalóval – megjelent munkájára mindmáig gyakran hivatkoznak a kelet-európai régészeti kutatásban.¹¹

Dienes István a morsanszki múzeum igazgatójától, P. V. Kobzjevától kapott ásatási dokumentációt és fényképfelvételeket, valamint grafikus rekonstrukciót. Munkájában arra a következtetésre jutott, hogy a mordvin övkészlet eredetileg a Kárpát-medencéből került keletre ajándékozás vagy kereskedelem útján. Ugyanakkor nem zárta ki annak lehetőségét sem, hogy a mordvinföldi övkészlet helyi mester munkája,

Az említett monográfiából – főként az elemzések mellől – következetesen hiányzó elterjedési térképek segítségével ilyen tévedés valószínűleg elkerülhető lett volna. Ennél komolyabb hiba azonban, hogy a szerző ugyanitt tévesen hivatkozta a krjukovo-kuzsnovói 505. sír övvereteinek anyagösszetételi vizsgálataival kapcsolatban azok lehetséges volgai bolgár eredetét. Az idézett munka (helyesen: SAPRYKINA ET AL. 2010, 65) szerzői a réz alapú ötvözet cink tartalmával kapcsolatban az ötvözet tágabb Volga-vidéki elterjedését hangsúlyozták a 9–12. század időszakában, míg az ezüst alapú ötvözetrel kapcsolatban a Bolsije Tyigani temetőt emelték ki. Ennek a lelőhelynek azonban nemcsak magyar őstörténeti vonatkozásai ismertek, hanem a klasszikus volgai bolgár fémművességtől való *eltérései* is. Ezt fontos hangsúlyozni annak fényében, hogy Olga V. Zelncova és Irina A. Szaprykina legújabb kutatásai alapján egyre inkább körvonalazódik a finnugor nyelvű népek és a volgai bolgárok kora középkori fémművessége közötti kimutatható eltérés, elsősorban az öntéseknél használt ötvözetek anyagösszetétele alapján.

⁴ Vö. Fodor István új elemzését és értékelését az ún. veszelovói tarsolylemezről (FODOR 2008).

⁵ МАТЕРИАЛЫ 1952, 217, табл. XXXIII, рис. 1. 2.

⁶ DARNAY 1948, 21–23. A leleteket Solti Horváth László adóügyi jegyző fedezte fel.

⁷ PATAY 1954, 28.

⁸ PATAY 1957, 60.

⁹ DIENES 1964, 18.

¹⁰ DIENES 1964, 18–40.

¹¹ FODOR 1996, 13–14.

aki más területekről származó mintákat használt fel munkája során.¹²

Fontos hangsúlyozni, hogy a két említett övkészlet lehetséges összefüggéseinek elemzése eddig csupán a publikált rajzok és fényképek összevetésein alapult, anyagösszetételi vizsgálatok csak az utóbbi években láttak napvilágot. Az Orosz Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének két munkatársa és a Moszkvai Állami Egyetem Geológia Tanszékének kutatója 2010-ben előbb angol nyelven,¹³ majd 2012-ben részletebben oroszul¹⁴ is bemutatták a két övkészlet vizsgálati eredményeit.

2005-ben a karancslapujtói típusba sorolható újabb leletegyüttest közöltek Oroszországban, az egykori Rusz északi részén feltárt Minyino II. lelőhelyről (16. kép 1). A réz alapú, több komponensű ötvözetből készült vereteket (13. kép 1–5) az ásatók egy övkészletbe sorolták.¹⁵ A mordvinföldi sírhoz hasonlóan ez is hamvasztásos, de (közel) földfelszíni temetkezésből látott napvilágot.

2008-ban jelent meg a Káma-völgy egyik kiemelkedő kora középkori lelőhelyének (16. kép 1),¹⁶ a rozsdeszttvenszki (RU) erődített telep és temető feldolgozásának első kötete. A lelőhely pogány időszakából származó 55. sírban (14. kép 68–89) szintén kis számban, de mindkét (a derék és a lelógó szíjrészen elhelyezett) verettípus egyaránt napvilágot látott. Az övkészletet fegyver- és kerámiamelékletekkel, illetve pénzzel keltezett kontextusból származik.¹⁷

Végül 2018-ban egy internetes oldalon tűnt fel egy bizonytalan eredetű övkészlet, mely a rendelkezésre álló adatok alapján az ukrainai Szumi város határában került elő.¹⁸

Így napjainkban összesen már öt lelőhelyről ismerünk karancslapujtói típusú övvereteket (16. kép 1).

KARANCSLAPUJTÓ 1. SÍR

A lelőhely 1939-ben vált ismertté; a korábbi Karancsapátfalva déli szélén, a mai Karancslapujtó település¹⁹ déli, Karancsalja felé eső részén, a Nyárvas-dűlőben található. Északról és kelet felől a Dobroda-patak határolja.²⁰ A terület tulajdonosa a leletek előkerülése után 24 évvel, Dienes István érdeklődésére már nem tudta megmutatni a pontos helyszínt, de emlékei szerint a Varjútetőtől északra lévő első domb tetején kerültek elő a tárgyak.²¹

A felszínhez közel fekvő első sírt 1939-ben fedezte fel a helyi jegyző, majd pár nap múlva további leletek bukkantak fel.²² Dienes István valószínűsítette, hogy ekkor már összekeveredhetett a leletanyag egy része, ezért került az 1. számú férfi sírba három darab karperec.²³ Fettich Nándor hitelesítő ásatásakor a sírokat erősen feldúlt állapotban találta. Erre utal a tény, hogy az 1. és 2. sír szokatlan, É–D tájolását – mely valószínűleg téves lehet – csak utólagos szóbeli közlés alapján ismerjük.²⁴

¹² DIENES 1964, 40.

¹³ SAPRYKINA ET AL. 2010.

¹⁴ ZELENCOVA ET AL. 2012.

¹⁵ ZAJCEVA 2005; ZAJCEVA 2008, 93–97, рис. 82.

¹⁶ A lelőhely a későbbi (13–14. századi) írott források Afkula nevű városával azonosítható (BELAVIN–KRILASZOVA 2008, 498–509).

¹⁷ BELAVIN–KRILASZOVA 2008, 146, рис. 62.

¹⁸ https://sun9-1.userapi.com/c840522/v840522770/1989/bgPXSa_Qvgs.jpg (2018.07.01.)

¹⁹ Karancslapujtó több település egyesülésével jött létre. Előbb Mikófalva, Lapujtó és Bocsár vált egy községgé Lapujtó néven, majd 1927-ben Karancsapátfalva csatlakozásával létrejött Bocsárlapujtó, melynek nevét 1956-ban Karancslapujtóre változtatták (<https://hu.wikipedia.org/wiki/Karancslapujt%C5%91> [2018.07.01.]).

²⁰ DIENES 1964, 18; HORVÁTH 2018.

²¹ DIENES 1964, 18. A leletek Tóth Péter földjén kerültek elő (HORVÁTH 2018, 42).

²² DIENES 1964, 18.

²³ DIENES 1964, 19.

²⁴ DIENES 1964, 19. A csecsemő sírja (3. sír) a férfi sír lábához közel feküdt. Ennek tájolása már Ny–K volt, miként

A sír és a leletek leírása

Az 1. sír egy felnőtt férfi temetkezése volt, melyben háton, nyújtott helyzetben feküdt a váz, az elmondások szerint É–D-i tájolással. Mellékletei²⁵ között kiemelkedő az ezüst alapú ötvözetből öntött, aranyozott övkészlet (1–3. kép). Mell.: 1. Az egykori övhöz tartozó *csat* (1. kép 1) teste a csatkarikával ellentétes oldali vége mentén enyhén kiszélesedik, enyhén trapéz alakú, míg az ovális csatkarika a csatpecsek alatt csúcsban végződik. A két rész zsanéros szerkezettel kapcsolódik egymáshoz. A csattest kiszélesedő vége három homorú ívvel tagolt. Felületét két pár bemélyedő, háromkaréjos levelű, hosszú szárú növényi minta díszíti, melyek közül a csatkarika mellettiek szárait visszahajló ívű vonalpár köti össze, mely M alakot formázva fut középen, a csatpecsek felé. A csattól távolabb eső pár párhuzamos kialakítású és száruk kiszélesedik. A csattest szegélyének három oldala mentén gyöngysor minta fut végig. Hátoldalán a minta negatívja jól kivehető, felülete eldolgozatlan, helyenként öntésnyomos. Négy sarkában elkalapált fejű felszerelőcsapok helyezkednek el, melyek hossza 0,5 cm. A csuklós-zsanéros szerkezetet egy részben megmaradt vastengely fogta össze. A csatpecsek tövében bemélyített háromszög minta látható, a csatkarika felületén pedig bemélyített vonal fut körbe. A bemélyedő részeket aranyozták. Csattest h.: 9,1 cm, ebből a csattes h.: 6,7 cm, csatkarikánál sz.: 3,8 cm, csattest sz.: 3,4–3,7 cm, csatkarika belső átm.: 2,7 cm. Az *övveretek* (1. kép 2–3; 2. kép 1–2; 3. kép 6–15) két nagyobb csoportra oszlanak, melyet a rajtuk megfigyelt díszítések tájolása alapján az öv deréki, illetve lecsüngő részén helyeztek el. 2–9. A derékrészen elhelyezett nagyobb méretű, téglalap alakú, alul áttörést imitáló *veretek* (1. kép 2–3; 2. kép 1–2; 3. kép 7–16) felső oldala két, ívelt szárú V-alakú bemélyedéssel tagolt. Felületüket a csathoz hasonló, bemélyedő, háromkaréjos, hosszúszáras levélpár díszíti, párhuzamosan futó függőleges elrendezésben. A levelek hegyükkel a veret alsó széle felé tájoltak, míg a szár kiszélesedő íve a veret felső szegélyét alkotja, a homorulatokban egy-egy kör alkú plasztikus mintával. Az alsó oldal mentén, a két levél közti részen bemélyített ovális, szintén aranyozott díszítés látható, mely a veret áttörését imitálja. Bal szegélyükön gyöngysor fut végig. Hátoldalukon a négy sarokban felszerelőcsapokat helyeztek el, melyek hossza 0,5 cm. Az eredetileg 8 db veret²⁶ közül három teljesen ép (1. kép 1–2; 2. kép 2), egy alul sérült (2. kép 1) és további négyre töredékek utalnak (3. kép 7–16). Ép övveret h.: 3,8–3,9 cm, sz.: 3,6 cm. 10–16. Az öv függesztett részéről származó *övveretek* (2. kép 3–4; 3. kép 1–6; 3. kép 7–16) négyszögletesek, a minta leveles vége felé eső veretszél három félkör alakú kiemelkedéssel, míg a száruk menti veretszél három hasonló alakú és méretű, de homorú bemélyedéssel tagolt. Felületükön a derékrész vereteihez hasonló bemélyített, aranyozott minta látható, de 90°-val eltérő tájolásban. A levelek szárát kettős hullámvonal választja el az oldalszegélyen lévő gyöngysormintától. Ez a szegélydísz a minta hossz tengelyével párhuzamos két veretszáron is végigfut. A felszerelésre itt is a hátoldal négy sarkában elhelyezett felszerelőcsapok szolgáltak, melyek hossza 0,5 cm. A 7 veretből egy teljesen ép, négy részben, míg további három darab erősen hiányos.²⁷ Veret h.: 3,5–3,6 cm, sz.: 3,6 cm. 17–18. A leletegyüttesben további két darab ezüst alapú ötvözetből öntött, felül kicsúcsosodó, ovális alakú *veret* (4. kép 1–2) ismert, melyek peremükön négy-négy félkör alakú mintával tagoltak, míg a tárgy közepén aranyozott felületű bemélyedés látható. H.: 2,5 cm, sz.: 2 cm. 19–20. Az ezüstből készült leletek között említhetünk további két, hasonló anyagból és technikával készült, kisszíjvégre emlékeztető formájú, egyedi típusú pajzs alakú *veretet* (5. kép 1–2). Felső végükön homorúan íveltek, két oldalukon egy-egy csepp alakú minta helyezkedik el. Erősen kidomborodó középső részüket aranyozott szegély keretezi. H.: 2,1 cm, sz.: 1,45 cm. 21. A leletegyüttes kiemelkedő darabja a szintén ezüst alapú ötvözetből öntött, nyújtott *szíjvég* (5. kép 3). Felső vége, a minta szárainak találkozásánál V alakban bemélyed, melynek közepén félkör alakú keretbe elhelyezett apró, kör alakú minta helyezkedik el. Felületén erősen domborított, két, illetve három levélből álló minta fut végig, három sorban. A homorú végéhez közeli növénydísz a szíjvég két felső sarkából indul, alul csúcsban fut össze. Az enyhén kopott felületű tárgy alul hegyben fut össze, míg a növényi mintát gyöngysordísz keretezi. A minták közötti háttérben aranyozás nyoma figyelhető meg. H.: 4,4 cm, sz.: 1,6 cm. 22. A leletek között ismert továbbá egy réz alapú ötvözetből, öntéssel készült küllős *szíjelosztó* (5. kép 4). Három szív alakú küllője a középső félgömb alakú minta irányában és a tárgy metszetében is emelkedik, találkozási pontjuk mentén, gerincükön V-alakú bekarcolással díszítettek. Csúcsuk a tárgy peremébe fut, ahol a karika íve megtörik; az enyhe bemélyedésekben félgömb alakú minták ülnek. Átm.: 3,9 × 3 cm, ma.: 1,1 cm.

a tőle északra lévő 4. számú női sír is.

²⁵ MNM ltsz.: 16/1939.

²⁶ Vö. DIENES 1964, 2. kép 2–9.

²⁷ Vö. DIENES 1964, 2. kép 10–16.

A leletegyütteshez soroltak feltételelesen három *karperecet*, bár Dienes István jelezte,²⁸ hogy az 1. sírhoz való tartozásuk erősen kérdéses. Így tehát a karancslapujtői 1. sír leleteinek bizonytalan összetartozása és az övkészlet egyedi jellege, valamint a csontanyag hiánya miatt a temetkezés kora a honfoglalás kori hagyatékon belül érdemben nem vizsgálható.

Az 1. sírhoz valószínűleg további tárgyak is tartozhattak, melyeket a kedvezőtlen leletkörülmények miatt nem ismerünk. Dienes István az öv igényes kiviteléből következtetett a ló és lószerszámzat sírba helyezésére. Ezen túlmenően a függesztő szíj esetleg tarsolyra, míg a szíjelosztó korongok nyíltegezre utalnak.²⁹

Az öv a Kárpát-medencén belül mindmáig egyedi darab (a veretek méretüket tekintve a legnagyobbak a honfoglalás kori leletanyagban³⁰). Mindössze egy-két formai, technikai párhuzamát ismerjük csupán, ám ezek sem mondhatók szorosnak. Így került a kutatás látókörébe néhány új lelet (pl. Budaörs-Tűzkőhegy,³¹ Nagykovácsi 6. sír³²), azonban ezek nem módosították érdemben Dienes István megállapításait, melyek – a temetkezés kavár értelmezésén³³ kívül – máig helytállóak. Az 1. számú sírban fekvő férfi, díszes öve és további mellékletei alapján mindenképpen magasabb társadalmi réteghez tartozott.³⁴

KRJUKOVO-KUZSNNOVÓ TEMETŐ ÉS AZ 505. SÍR

A Krjukovo-Kuzsnovo (RU) néven ismert temető Tambov megye morsanszki járásban, a Cna folyó közepső folyása mentén fekszik, az erdős sztyepp déli határán. A Cna folyó a Moksa bal parti mellékfolyója, mely az Ok jobb oldali mellékfolyója. A temetőt 1929-től kezdte el feltárni a Morsanszki Múzeum alapító igazgatója, Pjotr P. Ivanov. Öt év alatt több mint 1000 m²-en 586 sír került elő. Addig az időig ez volt a legnagyobb szisztematikus ásatás, mely kiemelkedően gazdag leletanyagot szolgáltatott a középkor folyamán a Cna és Moksa folyók völgyében élt finnugor nyelvű nép, a mordvinokhoz tartozó moksák történetéről és kultúrájáról. A Pjotr P. Ivanov által feltárt temető a 8–11. századra keltezhető és a Közép-Volga-vidék korai mordvin népességének hagyatéka.

A kurgán nélküli temetkezések sorokban, illetve csoportokban helyezkedtek el. A temetőre a birituális temetkezési rítus jellemző. A sírok többsége korhasztásos, ahol a halottat DK–ÉNy tájolású, lekerekített sarkú sírgödörbe, koporsóval vagy gyékénybe tekerve fektették a sírgödör aljára és fémdíszekkel ellátott ruházatukkal és mellékletekkel (kerámiában ételáldozattal, munkaeszközökkel és fegyverekkel) együtt temették el. A temetkezések 16%-a volt hamvasztásos. Ez a rítus csak annyiban különbözött a korhasztásostól, hogy a halottat elégették a sírgödörön kívül, majd a megégett csontokat összegyűjtötték, letisztították a hamutól, s koporsóba eltemették a sírgödörbe, nagyjából követve az emberi váz anatómiai rendjét. Ezekben a sírokban a korhasztásos sírokból ismert leletekhez hasonlóak kerültek elő, ugyanolyan elhelyezésben. A hamvasztásos temetkezések elenyésző része (1,5%) kerek sírgödörökből került elő, melyekbe a mellékleteket egy csomóba rakva helyezték el.

²⁸ DIENES 1964, 22. Közöttük az egyik egy ezüst alapú ötvözetből készült lemezből kivágott, visszapödrött végű *pántkarperec* (4. kép 3). A vékony karperec íve több helyen megtörik. Átm.: 7,5 × 5,9 cm, pánt sz.: 0,9 cm. Ezüst alapú ötvözetből készült, elkeskenyedő végű *huzalkarperec* (4. kép 4). Átm.: 7,7 × 7,8 cm, huzal átm.: 0,2–0,45 cm. Ezüst alapú ötvözetből készült, elkeskenyedő végű *huzalkarperec* (5. kép 5). Átm.: 9 × 8,8 cm, huzal átm.: 0,2–0,4 cm.

²⁹ DIENES 1964, 23.

³⁰ MESTERHÁZY 1996, 398.

³¹ IRÁSNÉ MELIS 1992, 103.

³² MADARAS 2014, 38.

³³ Dienes István cikkében, a történeti források alapján a karancslapujtői lelőhelyet földrajzi elhelyezkedése miatt a kavár törzsekhez kapcsolta és ebből kifolyólag mordvinföldi párhuzamát is. Ez a megállapítás azonban régészeti nem megalapozott, mivel a kavarok hagyatéka mindmáig nem különíthető el a honfoglaló leletkörön belül, illetve a Kazár Kaganátus tágabb területéről sem került elő eddig hasonló övtípus.

³⁴ DIENES 1964, 22–23.

Az 505. sír leírása

Hamvasztásos rítusú sír. A sírgödör alakja nyújtott ovális, mérete 300 × 165 cm, hosszabb tengelye É–D-i irányban tájolva. Az égett csontok fenyőkoporsó alján helyezkedtek el; az ásató megfigyelése szerint kis számban. A mellékleteken nem látszottak tüztől származó nyomok, az ékszerek és viseleti elemek azonban egy helyre voltak gyűjtve. Mell.: 1–2. A gödör északi végében (a „fejrészen”) vas *lándzsahegy* (12. kép 1) feküdt és fából készített *ívóedény*, melyet a pereme mentén ezüst lemezből kivágott négyzetes veretekkel díszítettek (11. kép 1). 3–5. A „lábaknál” (a gödör déli részén) vasból készült karikás *zabla* (12. kép 6), négyzet alakú vas *hevedercsat* (12. kép 4) és egy *vaskolomp* (12. kép 3) került elő. 6–9. A koporsó középső részén gyűrű alakú *halántékkarika* (11. kép 3), *ruhakapcsoló* (*szjulgama*) (11. kép 2), kanócos *vascsövecske* (12. kép 2), illetve a tarsolyhoz tartozó bronz *peremveret* feküdt.³⁵ Mellette volt az ezüst *övkészlet* (az egykori övvel együtt) kör alakban elhelyezve. Maga az öv, bőrszíjra felszerelt ezüst övdíszekből állt (6–10. kép), alapjául durva kidolgozású, 2–2,5 mm vastag bőr szolgált, melynek szélessége 2,8 cm. Ezt az alapot egy vékonyabb, 1 mm-nél vékonyabb, finom kidolgozású bőr vonta be, melynek szélessége 5 cm. Az illesztések helyét hátul vékony, 1–1,2 cm széles bőrszalaggal fedték le, melynek segítségével az öv valamennyi bőr részét rögzítették. Az öv megmaradt részének hosszúsága 115 cm, melyen a rajta elhelyezett övveretek lenyomatai, illetve azok rögzítő szegecsseinek átütései jól kivehetők. A bőrvet nagyméretű, ezüst alapú ötvözetből készült veretekkel díszítették. Napjainkban a Morsanszki Történeti-Művészeti Múzeum raktárában mind a 48 db övveret megtalálható, valamint a szíjvég, a csat és a szíjbújtató is (11. kép 4). 10. A csatkarika háromszög alakú, lekerekített sarkokkal, melyen a csatpecsek közvetlenül a csattesthez kapcsolódik (10. kép 1). A csattest három, félkör alakú kidudorodásban végződik. Csatkarika h.: 3,3 cm, sz.: 1,9 cm, csattest sz.: 3 cm. 11. A *szíjvég* felső végének íve mentén három félkör alakú bemélyedéssel tagolt, hátoldalát sima ezüstlemezzel fedték (10. kép 2). H.: 6,5 cm, sz.: 2,8 cm. A készletben kétféle övverettípus található. 12–34. 23 db *veret* (6–7. kép; 8. kép 1–2) téglalap alakú, felső széle mentén két, háromszög alakú bemélyedéssel, amelyekben félgömbös plasztikus minták láthatók. Alsó oldaluk mentén téglalap alakú áttörés húzódik. H.: 3,8 cm, sz.: 3 cm. 35–59. 25 db *veret* szintén négyzetes alakú, de két oldaluk mentén tagoltabbak (8. kép 3–9; 9. kép; 10. kép 3–8). A minta alsó és felső végéhez közelebbi oldaluknál három félkör alakú kiugrás van, míg az ellentétes oldal mentén szintén három darab ugyanilyen bemélyedés látható. H.: 3,2 cm, sz.: 3 cm.

Az övkészlet minden eleme bemélyített, szárhoz kapcsolódó háromlevelű stilizált mintával és bemélyedő szegéllyel ellátott. A téglalap alakú áttört vereteken a stilizált minta függőlegesen, a négyzeteseken vízszintesen helyezkedik el. A csat, a veretek és a szíjvég pereme aranyozott, ugyanígy a rajtuk bemélyített minták is.

A bőrszíj jó megtartása, illetve a nittszegeknek a szíjon megmaradt áttörései alapján elmondhatjuk, hogy az alul áttört téglalap alakú veretek közvetlenül egymás mellett sűrűn, szorosan helyezkedtek el (11. kép 5–12). A négyzetes alakú, félkör-félhold alakú kiugrásokkal és bemélyedésekkel tagolt peremű veretek szintén szorosan egymásba kapcsolódtak, így díszítve az öv lelógó részét. Az öv végére szíjvég került, melynek hátuljára vékony lemezt szereltek. Az öv eredeti hossza, valamennyi fennmaradt részletét figyelembe véve 170 cm lehetett. Pjotr P. Ivanov az ásatási naplóban feljegyezte, hogy az övhöz két szíjvég tartozott, a második lefelé lógott, mint egy függő.³⁶ A második szíjvég nem maradt fenn, de valószínűleg az ehhez kapcsolódó kiegészítő, belső szíj segítségével záródott az öv. Emellett szól az a tény is, hogy a sírból előkerült egy 1,2 cm széles, bronzból készült övbújtató (11. kép 4), melyen a zárószíjat fűzték át és így záródott az öv. Tehát az övet egy belső szíj segítségével lehetett becsatolni, míg maga a főszíj szabadon lévő, veretekkel ellátott végét áthurkolták az övön és a szíjvéggel díszített vége lefelé lógott. A krjukovokuzsnovói 206. sírban is fennmaradt a teljes öv, ez bizonyíthatóan ilyen mellékszíjjal záródott,³⁷ mely alátámasztja ezt a rekonstrukciót.

A belső szíjas záródású övrekonstrukciót javasolta Dienes István is 1964-es dolgozatában, melynek szerkezete a honfoglalás kori magyar övek sajátossága.³⁸ Hasonló szerkezetű öveket rekonstruáltak

³⁵ MATYERIALI 1952, 160.

³⁶ MATYERIALI 1952, 160.

³⁷ MATYERIALI 1952, табл. XXVII.

³⁸ DIENES 1964, 30, 8. kép; DIENES 1960, 185, 9. kép.

továbbá a Rusz területén feltárt gnyozdovói (RU) kurgánok leletei alapján is. A magyar típusú övek szolgáltak alapul más rusz öveknél,³⁹ illetve ilyen öveket figyelhetünk meg ebben a korban az ősmordvin és mari temetők hagyatékában is.

Fontos hangsúlyozni, hogy a leírt típus és az öv rögzítésének ezen módja, nem feltétlenül a legkényelmesebb viselet a mindennapi élet során. Masszív és díszes kialakítása arról tanúskodhat, hogy a viselet ezen eleme inkább méltóságjelölő célt szolgált, amint erre Dienes István is utalt.

A krjukovo-kuzsnovói temetőben a veretes övek közel 70%-a férfiak temetkezéseiből került elő. Az övkészletek a fegyvermellékletekkel is korrelálnak, ami alapján arra lehet következtetni, hogy ez a viseleti elem kifejezetten a katonai rétegre volt jellemző, vagyis az elhunyt társadalomban betöltött szerepét (is) jelezte.⁴⁰

Az 505. sírban eltemetett férfi katonai státuszáról vas lándzsahegye (12. kép 1) és fából készült, veretes ivóedénye (11. kép 1) tanúskodik. A lándzsahegy formáját tekintve *lancetta* alakú és Anatolij N. Kirpicsnyikov tipológiájában az I. típusba sorolható, míg időrendje 900-tól keltezhető.⁴¹ A fa ivóedény peremére ún. fehér fémből készült, téglalap alakú lemezes vereteket erősítettek fémszegecsekkel. A nyelét ugyanilyen fémből készült verettel díszítették, szélén fogazott mintával. Fa ivóedények ismertek a Tyesa menti mordvin temetők harcos sírjaiból, ahol a 10–12. századig adatolhatók.⁴² A peremén bronz lemezekkel díszített faedény ismert a szaltovói kultúrába sorolható Nyizsnyije-Ljubljanki (RU) temetőből is.⁴³

Az eltemetett feltehetően lovas harcos volt, erről a lószerszámzat elemei árulkodnak: vas hevedercsat (12. kép 4), kétkarikás csuklós zabla (12. kép 6) és kolomp vagy csengettyű (12. kép 3). A téglalap alakú hevedercsat ismert a mordvinoknál és a muromáknál a 8–9. században.⁴⁴ A kétkarikás csuklós zabla karikája kerek átmetszetű (átm.: 5,6 cm), mely típus a Rusz és teljes Kelet-Európa legelterjedtebb zablatípusa volt a 10. századtól.⁴⁵ A hengeres testű kolomp csonkakúp alakú, mely a mordvinoknál már korábban, a 8–9. századtól ismert,⁴⁶ a muroma temetőben pedig, a lovas sírokban a 10. század első felétől keltezhető.⁴⁷

Az ékszermellékletek közül a kerek átmetszetű, levágott végű drótból formált halantékkarika (11. kép 3) és a ruhakapcsoló (*szjulgam*) említendő (11. kép 2).

A korszakban a gyűrű alakú halantékkarika elterjedt viselet volt a férfiak körében. A mordvin temetőkben kizárólag férfi sírokból ismerjük a 10–11. században.⁴⁸ A Közép-Volga-vidéken bolgár telepletek alapján szintén a 10–11. századra keltezhetőek.⁴⁹

A cső alakban csavart, hosszú végű ruhakapcsolók jellegzetes tárgyak a mordvin temetőkben a 10–11. században.⁵⁰ A *szjulgam*nak nevezett speciális ruhakapcsolók a mordvinoknál mind a női, mind a férfi sírokban megtalálhatók. A férfi sírokban egyesével fordulnak elő a nyak tájékán, és feltehetően az ing nyakkivágását fogták össze.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy az 505. temetkezést harcos férfi sírjának tarthatjuk és a 10. századra keltezhető. A sír korai jellegű leletei (hevedercsat, kolomp) alapján pedig feltételeSEN a 10. század első felére szűkíthetjük kronológiai helyzetét.

³⁹ MURASOVA 1997, 72, рис. 3. 6.

⁴⁰ ZELENCOVA–SZAPRIKINA 2013, 89.

⁴¹ KIRPICSNYIKOV–MEDVEGYEV 1985, 308, табл. 125. I.2.

⁴² MARTYJANOV 2001, 37, табл. 51–52.

⁴³ PLETNYOVA 1981, 72, рис. 46. 40.

⁴⁴ SZEDISEV 2010, 134–135; GRISAKOV 1990, 144, табл. V. 3.

⁴⁵ KIRPICSNYIKOV–MEDVEGYEV 1985, 317, табл. 145. IV.

⁴⁶ SZEDISEV 2010, 136.

⁴⁷ GRISAKOV 1990, 141, табл. II. 6.

⁴⁸ PETYERBURGSZKIJ–AKSZJONOV 2006, 19; PETYERBURGSZKIJ–AKSZJONOV 2008, 52, рис. 32. 14–15.

⁴⁹ KAZAKOV 1991, 114.

⁵⁰ ZELENCOVA 1996, 69–70.

A KRJUKOVO-KUZSNÓVÓI ÉS A KARANCSLAPUJTÓI ÖV TECHNOLÓGIAI ÉS ANYAGÖSSZETÉTELI VIZSGÁLATA

A készítése technikai nyomok vizsgálatát valamennyi övvereten elvégeztük, melyhez Motic BA-300 (4x\0.10, 10x\0.25) típusú mikroszkópot, a fényképezéshez pedig Moticam 2300 (0.5x) színes mikroszkópkamerát használtunk (15. kép 8–11). Az övek nemesfém anyagának összetételét roncsolásmentes XRF vizsgálattal határoztuk meg a Moszkvai Állam Egyetem Geológiai Intézetének laboratóriumában.⁵¹ Az így kapott eredményeket a fémekre és ötvözeteikre alkalmazott klasszifikáció szerint dolgoztuk fel.⁵²

A Krjukovo-Kuzsnovo 505. sír övkészletének anyagösszetételét a csattesten, a szíjvégen és 20 (eltérő formájú) övvereten vizsgáltuk.⁵³ Összesen 28 tárgyat mértünk, míg az általános analitika a kiegészítő mérésekkel együtt 39 vizsgálatot foglalt magába (1. táblázat). Néhány tárgynál a hátoldalakról is vettünk mintát kiegészítésként (7 minta), míg egyes veretekből a kémiai összetétel pontosítása érdekében többet is (8 minta). Vizsgálatunkat kiterjesztettük továbbá a felszerelőcsapokra és a forrasztanyagra is (2 minta; 15. kép 6–7). Az XRF anyagvizsgálat eredményeképpen az övkészlet színoldalán tűziaranyozás nyomait sikerült kimutatni (Au, Hg) (3. táblázat). Ahhoz, hogy megbízható eredményeket kapjunk, az ötvözetek anyagösszetételét illetően számítógépes színek-korrektúrákat alkalmaztunk, kihagyva az aranyat és a higanyt a vizsgálatból (2. táblázat).

A mérési eredmények alapján megállapíthattuk, hogy az öv vizsgált részei ólom, valamint kétkomponensű sárgaréz és ezüst ötvözetéből készültek, ahol az ezüsttartalom 15,14–38,13%, a cink 2,24–15,42% között mozog. Az ón, sárgaréz és ezüsből álló ötvözet aránya 60% körül volt valamennyi megvizsgált tárgy esetében, míg az ólom aránya 1,28–5,39% között változott. A felszerelőcsapok szintén sárgaréz–ezüst ötvözetből készültek, melyeket forrasztással erősítettek a veretekre, forrasztanyagként pedig ónt használtak.⁵⁴

A karancslapujtói övön két övveret anyagát vizsgáltuk, szintén a fenti módszerrel. A veretek alapanyaga fémötvözet, mely az általános klasszifikációs besorolás szerint az alacsony tisztaságú, sok-komponensű ezüstötvözetek közé tartozik. Ezüsttartalmuk 65,76 és 73,2% között, a vörösréz 19,67 és 16,7% között, az arany 8,75 és 3,84%, az ólom 2,72 és 3,91%, az ón 2,51 és 1,53% között mozog. Mint látható, a karancslapujtói öv jóval magasabb ezüsttartalmú ötvözetből készült. Megállapíthatjuk, hogy a karancslapujtói és a krjukovo-kuzsnóvói veretes övek anyagösszetétele meglehetősen eltérő, bár alapvetően hasonló elemekből készültek.⁵⁵

A két övkészlet az alapanyag mellett készítése technikai is eltérő, de közös vonásuk, hogy alapvetően öntési eljárással állították őket elő. A karancslapujtói övveretek vastagsága 0,2–1 mm. A minta az öntés során került rá, amit utándolgoztak (a lemélyedő részeket feltehetően utánvésték), tehát a felületét cizellálták. 12 veret átvizsgálása alapján megállapítható, hogy az övkészlethez legalább két eltérő mesterdarabot használtak.

Az övcsatot talán öntőmintában készítették a mintával együtt, erre annak meglehetősen jól kirajzolódó domború körvonalai utalnak. Az előlap mintázatának bemélyedéseit aranyozták, mely minden valószínűség szerint tűziaranyozással történt (habár az anyagvizsgálatnál higanyt itt nem sikerült kimutatni). Egyes vereteknél megfigyelhető, hogy a letört felszerelőcsapokat huzaldarabokkal pótolták, végüket

⁵¹ A vizsgálat a JENYIOSZOVA ET AL. 2008, 114–120 által közölt módszer szerint készült.

⁵² JENYIOSZOVA ET AL. 2008a, 125–132.

⁵³ ZELENCOVA ET AL. 2012, 46–48.

⁵⁴ Az egyelőre nem világos, hogy az önforrasztás vajon a javítás nyoma a vereteken, vagy már azok készítésénél is szerepet játszott.

⁵⁵ Rendelkezésünkre áll még a tipológiaiailag hasonló minyinói övveretek anyagösszetételei eredménye is, mely alapvetően tér el a két fenti esettől, mivel a minyinói veretek többkomponensű, réz alapú ötvözetből készültek (ZAJCEVA 2009, 193, табл. VI, обп.162).

elkalapálták és szegecsként helyezték be a rögzítő lyukakba (15. kép 5).

A krjukovo-kuzsnovói övkészlet készítésénél alkalmazott módszerről⁵⁶ a 48 övveret vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy itt egy mesterdarabról készítettek viaszmodellt valamennyi veret öntéséhez, melyek vastagsága 0,7–1,09 mm között mozgott. A veretek alapvető méretadatai és a díszítéseik vizsgálata azt mutatja, hogy az övkészlet elkészítése során az egykori mester kevesebb, mint 5–7% hibahatárral (eltéréssel) dolgozott az azonos típusú veretek kialakítása során.

Az övcsatot valószínűleg kétrészes öntőmintában készítették, de a csatkarikát és a csattestet külön mintában. Az öntést követően zsanéros szerkezettel kapcsolták össze azokat. A csattest öntéséhez nagy valószínűséggel hasonló formát használtak, mint a négyzetes vereteknél. Az öntőminta két részét egy pecek segítségével fogták össze közepén, mely egyben a csatpecek felszereléséhez szükséges nyílás kialakítását is szolgálta a csattesten.

Az aranyozást a minta előre kialakított mélyedéseibe vitték fel tűziaranyozással. Ehhez eszközként kis lapát vagy ecset szolgált, mivel az aranyozás kifutása a minták szélén nyomon követhető (15. kép 8–9).

Az anyagösszetételt vizsgálva megállapítható, hogy arany 78,81–92,63%-ban, a higany pedig 7,37–21,29%-ban van jelen (3. táblázat). A tűziaranyozással készült középkori leletek vizsgálata alapján elmondható, hogy a minőségi tűziaranyozásnál a higany aránya meghaladja a 20%-ot.⁵⁷ Az aranyozást előzetesen megfelelő hőmérsékletre felhevített felületre vitték fel.

A krjukovo-kuzsnovói övkészlet készítésestechnikai vizsgálata során szembeötlő annak gondos kivitele. Ez a veretek megformálása mellett a felszerelésben is megmutatkozik: a sűrűn elhelyezett veretek szorosan illeszkednek egymáshoz. A felület profilált díszítése az aranyozás után nem kapott utómunkát, melyről az aranyozás mintákon és veretszéleken való túlfutása tanúskodik. A veretek peremén ugyan megfigyelhető kiegészítő reszelés, melyet az övveretek felszerelésének fázisában a szorosabb illesztés érdekében végeztek. Valószínű, hogy az övet nem használták rendszeresen, mivel a vereteken semmilyen kopásnyom nem figyelhető meg.

A kémiai összetétel és a készítésestechnikai megfigyelések alapján összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a karancslapujtói övkészletet kis tisztaságú, többkomponensű ezüst alapú ötvözetből öntötték, ahol több matricát és viaszmintát használhattak. A krjukovo-kuzsnovói öv ellenben ezüsttel kevert, de réz alapú ötvözetből készült, ahol a tárgyak egy mesterdarab segítségével, egyedi viaszmintákkal kerültek kiöntésre.

Noha a két öv eredeti mérete közel azonos és a minták is igen hasonlóak, néhány részletben formai alapon is eltérés mutatkozik. A veretek szegélyénél, a mordvinföldi lelet esetében hiányzik a gyöngykeret, ugyanakkor ezek is kereteltek egy sima felülettel. A két övkészletben a leginkább eltérő tárgyak a csatok. A krjukovo-kuzsnovói csat mintázata a szíj lelógó részéről származó övveretekével azonos. A csattest vége határozottan kidomborodik, karikája pedig a csatpecek vége alatti részen sokkal jobban hegyesedik. Ugyanitt a szíj derék részéről származó övvereteknél, az alsó oldaluk mentén valódi áttörések figyelhetők meg, míg a karancslapujtói övnél ezeket már nem reszelték ki. Dienes István ebből arra következtetett, hogy a mordvinföldi öv időben megelőzi Kárpát-medencei párját, ahol a mellékszíjak rögzítésére használt befűző réseket csak szimbolikusan alakították ki.⁵⁸ A fenti eltérések összefoglalva arra utalnak, hogy hasonlóságuk ellenére a két öv eltérő kialakítású, azokat feltehetően más technikát és ötvözeteket használó műhely/mester készítette.

⁵⁶ JENYIOSZOVA–MURASOVA 1998, 45.

⁵⁷ BARRIO ET AL. 2009, 409.

⁵⁸ Ebből a szempontból érdemes még megemlíteni a budaörs-tűzkőhegyi övvereteket, melyek szintén négyzetesek, felületükön pedig gyengébb kivitelben, de szintén háromkaréjos levélpár, alattuk pedig szíjbefűző áttörés látható (IRÁSNÉ MELIS 1992, 103).

A KÉT ÖVKÉSZLET ELEMZÉSÉNEK ÖSSZEFOGLALÁSA

Dolgozatunkban a karancslapujtói típusú övvereteket dolgoztuk fel és a honfoglalás kori, valamint a mordvinföldi övkészletet hasonlítottuk össze részletesen. Ennek eredményeként elmondhatjuk, hogy tipológiai és szerkezeti szempontból megalapozottan feltételezi a kutatás, hogy a leletek közös előzményre mennek vissza. Erről tanúskodik a veretek formai hasonlósága, a veretek megformálása és azok díszítése, aranyozása, valamint elhelyezésük az övszíjon, de még inkább az övek speciális, belső szíjas záródási szerkezete.

A készítése technikai különbségek alapján azonban kizárható a szorosabb összefüggésük, egy műhelyhez köthető kapcsolatuk, illetve, hogy egymás utánzatainak tekintsük. A karancslapujtói öv csatteste két sorban díszített a növényi mintákkal (összesen négy), míg a mordvin temetőben feltárt csattesten ennek a fele látható, és az is 180°-al eltérő tájolásban. A csattest peremének gyöngykeretezése, mint honfoglalás kori jellegzetesség, szintén a karancslapujtói csaton tűnik fel, míg a másik esetben az sima és aranyozással díszített. A két készlet anyagösszetétele is eltérő, miként a készítése technikájuk is.

A mordvin öv a részletek kidolgozását illetően készítése technikailag magasabb színvonalat képvisel. A karancslapujtói öv elnagyoltabb kidolgozású, az álló veretek alsó harmadában az áttöréseket csak jelezték, de nem dolgozták ki. Ugyanakkor a magyarországi övkészlet nemesfém tartalma jóval nagyobb.

Mindkét sír lovas harcos férfi temetkezése és a további nemesfém tárgyak mindkét eltemetett előkelő státuszáról árulkodnak. A mordvin lelet esetében a kopásnyomok teljes hiánya és az aranyozás utal annak díszöv jellegére és tulajdonosának magas státuszára. Ritka előfordulásuk alapján tehát mindkét esetben egyedi megrendelésre készült övekről beszélhetünk.

A KARANCSLAPUJTÓI TÍPUSÚ ÖVVERETEK ELTERJEDÉSE

A karancslapujtói típusú övek, övveretek egy ritka kora középkori típust képviselnek, melynek analógiáját sokáig csak a krjukovo-kuzsnovói 505. sírból ismertük. Az utóbbi években három további lelőhelyről váltak ismertté (16. kép 1).

A Minyino II. lelőhelyről származó gyenge minőségű öntvények közül négy darab közel ép, illetve egy további töredék említhető. Azonban megtalálható közöttük mindkét változat, vagyis a derékrészre rekonstruálható fekvő veret is (13. kép 1, 2–5). A növényi minták (gyökerénél) lévő részen látható kör alakú minta alapján – szíjbefűző áttörés vagy annak jelzése nélkül is – jó párhuzama a két, részletesen tárgyalt leletegyüttesben megfigyelt hasonló típusnak. A szíj lelógó részén lévő, fekvő veretek keret nélküliek, szabálytalanabb kialakításuk miatt inkább a karancslapujtóiékhöz állnak közelebb. Az ásatók elsősorban nem a sír rétegtani helyzete, hanem a lelőhelyről származó többi növényi és geometrikus díszes veret (13. kép 6–20) alapján keltezték a vereteket a 10. század végére – 11. század első felére.⁵⁹

A rozsdesztyvenszki 55. sírban más típusú, kisméretű veretek, továbbá két szíjvég került elő, vagyis a belső záródású öv itt is joggal feltételezhető. A sírt al-Mu‘taďid abbászida uralkodó Shasból származó verete keltezi a 10. század elejére, melyet 894–895-ben vertek.⁶⁰

A Szumi határából (?) (UA) ismert leletegyüttes a dolgozatunkban részletesebben tárgyalt két övkészlet nagyobb veretszámával rokon (14. kép 1–68). Az öv derék részéről származó verettípus darabjai (14. kép 1–9) a mordvinföldi készlettel mutatnak hasonlóságot, míg a lecsüngő részről származó fekvő veretek (14. kép 11–17) mintához illeszkedő ívelt oldalkialakítása a rozsdesztyvenszki 55. sírban feltárt leletek között figyelhető meg (14. kép 73–75). A leletegyüttesben kisméretű veretek (14. kép 18–21) utalnak a belső szíjas záródás lehetőségére, illetve a számos szíjvég is (14. kép 22–32).

⁵⁹ MAKAROV–ZAJCEVA 2007, 181.

⁶⁰ VILDANOV 2008, 536.

A karancslapujtói típusú övkészletek napjainkban rendelkezésünkre álló leleteiből – azok egy részének szórvány jellege miatt – csak korlátozottan vonhatunk le bővebb következtetéseket. Annyi azonban látszik, hogy a 9. század legvégén – 10. század első felében elterjedt típusról van szó. A derék mentén és a lelógó részen elhelyezett verettípusok, a belső szíjas záródásra utaló további leletek azonban arra engednek következtetni, hogy egy közös előképre mehet vissza a típus. Az anyagösszetételi adatok arra utalnak, hogy több műhelykörben is gyártották, valószínűleg egymástól függetlenül. De elterjedésük érdekes módon csak olyan régiókban figyelhető meg Keleten, melyekkel a honfoglalás kori hagyatéék eddig is kapcsolatot mutatott. A leletek közül feltehetően a rozsdesztyvenszki 55. és a krjukovo-koznovói 505. sír a legkorábbi, a karancslapujtói 1. sír a leletkeveredés miatt pontosan nem keltezhető, valószínűleg a 10. század első felére tehetjük, míg a Minyino II. lelőhelyről ismert veretek feltehetően a legfiatalabbak.

TÖRTÉNETI-RÉGÉSZETI ÉRTÉKELES

A krjukovo-kuzsnovói temetőben az 505. számú sír mellett több temetkezésből is ismertek 10. századi magyar jellegű/stílusú leletek, melyek valamennyi esetben fegyveres férfisírokból kerültek elő. Ezekre a sírokra a magyar jellegű övek mellett a szaltovói típusú fülbevalók, a halántékkarikák, illetve a nagyszámú és változatos fegyvermelléklet (lándzsa, harci balta, tör, nyílhegyek, stb.) jellemzőek. Másrészt ugyanezen sírok jellegzetes leletei az olyan egyedi előfordulású tárgyak, mint a (fémveretes) faedények, fémüstök, pecsétgyűrűk és olyan speciális fegyvermellékletek, mint pl. a láncos buzogány. A temetőben a magyar jellegű leleteket eredményező sírok a temető legkésőbbi fázisához tartoznak, a 10. századra, illetve a 11. század első felére keltezhetők.⁶¹ Ugyanebben az időben Kelet-Európában a magyar jellegű övveretek és további tárgytipusok elterjedése több területen is megfigyelhető.⁶²

Gyakran találunk (magyar jellegű) övvereteket a Rusz területén ismert ún. druzsina temetőkben, mely jelenség arról tanúskodhat, hogy Kelet-Európában létezhetett egy szélesebb körben elterjedt katonai jellegű kultúra az adott korban. Ennek egyik jellegzetes eleme, a veretes övek esetében pedig erős magyar határról beszélhetünk.⁶³ Az általunk részletesebben vizsgált két övkészlet, de talán valamennyi karancslapujtói típusú övkészlet ebbe a körbe tartozhat.

A Cna folyó középső folyása menti mordvin temetőkben előforduló jelentős számú harcossír arról tanúskodik, hogy az egykor itt élt népesség jelentős katonai potenciált képviselt a Kazár Kaganátus északi határán (16. kép 2). Valószínűleg ezzel függhet össze, hogy József kagán levelében az Itil folyó mentén élő népek között említett *burtasz* és *ariszu* törzsek a kazárok katonai segédnépeként és adófizetőiként szerepelnek.⁶⁴

Egyúttal az is megállapítható, hogy a karancslapujtói típusú övveretek kelet-európai elterjedése alapvetően illeszkedik a magyarság elődeinek jelenleg feltételezett nyugati vándorútjához (16. kép). Az útvonalból kieső lelőhelyeken pedig, mint divatjelenség értelmezhetők, és a magyarság elődeinek a Kr. u. I–II. évezred fordulóján Kelet-Európában végbement politikai folyamataiban való részvételéről tanúskodik. A történeti-régészeti értékelésnél földrajzi elterjedésük tehát akkor is nagyobb súllyal esik latba, ha időrendjük ma még helyenként bizonytalan, illetve közel egykorúnak tűnnek. A karancslapujtói típusú övveretek elterjedése ugyanis specifikus és nem terjed ki egész Euráziára, de még Kelet-Európára sem. Vagyis továbbra is arra hívja fel a figyelmünket, hogy a honfoglalás kori hagyatéék milyen más régiókkal állt egykor kapcsolatban.

⁶¹ VIHLJAJEV ET AL. 2008, 145–146.

⁶² RJABCEVA–RABINOVICS 2007, 205–207.

⁶³ MURASOVA 2000, 91; RJABCEVA–RABINOVICS 2007, 225.

⁶⁴ KOKOVCEV 1932, 99.

KÖSZÖNETNYÍLVÁNÍTÁS

A karancslapujtői leletek vizsgálati lehetőségéért Révész Lászlónak, a krjukovo-kuzsnovói tárgyakért pedig a Morsanszki Történeti-Művészeti Múzeum munkatársainak mondunk köszönetet. A fotókat Olga V. Zelencova és Dömötör Mihály készítette, a rajzok és a képtáblák összeállítása Ambrus Edit munkája, melyért fogadják köszönetünket.

BIBLIOGRÁFIA

- BARRIO ET AL. 2009: Barrio, J. – Chamon, J. – Arroyo, M. – Pardo, A. I. – Ferretti, M.: Metallographic study of gold amalgams and gilding technology of Medieval Islamic gilded objects from the Iberian peninsula. In: *Archaeometallurgy in Europe 2007. Aquileia. Italy. Selected papers*. Editore: Associazione Italiana di Metallurgia. Milano 2009, 402–409.
- BELAVIN–KRILASZOVA 2008: Белавин, А. М. – Крыласова, Н. Б.: *Древняя Афкула: археологический комплекс у с. Рождественск*. Пермь 2008.
- BOLLÓK 2015: Bollók Á.: *Ornamentika a 10. századi Kárpát-medencében. Formátörténeti tanulmányok a magyar honfoglalás kori díszítőművészetéhez (The Ornamental Vocabulary of the Tenth Century in the Carpathian Basin. Form-historical Studies in the Decorative Arts of the Hungarian Conquest Period)*. Budapest 2015.
- BULGARICA 2012: *Bulgarica. Время и пространство Болгарской цивилизации: Атлас*. Гл. ред.: Хакимов, Р. С. Казань 2012.
- DARNAY 1948: Dornyai B.: *Vándortűz*. Salgótarján 1948, 21–23.
- DIENES 1960: Dienes I.: Honfoglaló magyarok sírjai Nagykőrösön (Могилы венгров-завоевателей родины в Надкёрёше). *Archaeologiai Értesítő* 91 (1960) 177–187.
- DIENES 1964: Dienes I.: A karancslapujtői honfoglalás kori öv és mordvinföldi hasonmása (Пояс эпохи завоевания Родины и его мордовская аналогия). *Archaeologiai Értesítő* 91 (1964) 18–40.
- FODOR 1996: Fodor I.: Dr. Dienes István (1929–1995). *Folia Archaeologica* 45 (1996) 7–17.
- FODOR 2008: Fodor I.: Az öcsseremiszi tarsolylemez. In: *Ünnepi írások Bereczki Gábor tiszteletére. Uralisztikai Tanulmányok 19*. Szerk.: Klima L. Budapest 2008, 163–171.
- GRISAKOV 1990: Гришаков, В. В.: Конские погребения VIII – первой половины IX в. Чулковского могильника. In: *Новые источники по этнической и социальной истории финно-угров Поволжья I тыс. до н.э. – I тыс. н.э.* Ред.: Зеленева, Ю. А. Йошкар-Ола 1990, 127–146.
- HORVÁTH C.: Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő. In: Horváth C.: *Nógrád megye honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei*. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 11. Budapest–Szeged 2018, 42–45.
- IRÁSNÉ MELIS 1992: Irásné Melis K.: Honfoglalás kori leletek Budaörs-Tűzkőhegyről (Funde von Budaörs-Tűzkőhegy aus der Zeit der ungarische Landnahme). *Budapest Régiségei* 29 (1992) 95–106.
- JENYIOSZOVA ET AL. 2008: Ениосова, Н. В. – Митоян, Р. А. – Сарачева, Т. Г.: Методы исследования химического состава цветных металлов. In: Коновалов, А. А. – Ениосова, Н. В. – Митоян, Р. А. – Сарачева, Т. Г.: *Цветные и драгоценные металлы и их сплавы на территории Восточной Европы в эпоху средневековья*. Москва 2008, 113–120.
- JENYIOSZOVA ET AL. 2008a: Ениосова, Н. В. – Митоян, Р. А. – Сарачева, Т. Г.: Классификация металлов и их сплавов. In: Коновалов, А. А. – Ениосова, Н. В. – Митоян, Р. А. – Сарачева, Т. Г.: *Цветные и драгоценные металлы и их сплавы на территории Восточной Европы в эпоху средневековья*. Москва 2008, 107–188.
- JENYIOSZOVA–MURASOVA 1998: Ениосова, Н. В. – Мурашова, В. В.: Технология производства Гнез-

- довской ременной гарнитуры. *Археологический сборник. Труды Государственного исторического музея* 96 (1998) 43–51.
- KAZAKOV 1991: Казаков, Е. П.: *Булгарское село X–XIII вв. низовий Камы*. Казань 1991.
- KIRPICSNYIKOV–MEDVEGYEV 1985: Кирпичников, А. Н. – Медведев, А. Ф.: Вооружение. In: Колчин, Б. А.: *Древняя Русь. Город, замок, село*. Археология СССР. Москва 1985, 298–325.
- KOKOVCEV 1932: Коковцев, П. К.: *Еврейско-хазарская переписка в X веке*. Ленинград 1932.
- MADARAS 2014: Madaras L.: „Ez itt az én hazám.” A Közép-Tiszavidék honfoglalás kori emlékeinek üzenete. *Szolnoki Tudományos Közlemények* 18 (2014) 32–41.
- MAKAROV–ZAJCEVA 2007: Макаров, Н. А. – Зайцева, И. А.: Мининский археологический комплекс: погребальные памятники. In: *Археология северорусской деревни X–XIII веков. Средневековые поселения и могильники на Кубенском озере* 1. Ред.: Макаров, Н. А. Москва 2002, 130–185.
- MARTYJANOV 2001: Мартьянов, В. Н.: *Арзамасская мордва в I – начале II тысячелетия*. Арзамас 2001.
- MATYERIALI 1952: *Материалы по истории мордвы VIII–XI вв. Дневник археологических раскопок П. П. Иванова*. Отв. ред.: Смирнов, А. П. Моршанск 1952.
- MESTERHÁZY 1996: Mesterházy K.: Karancslapujtő. In: *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Szerk.: Fodor I. et al. Budapest 1996, 398.
- MURASOVA 1997: Мурашёва, В. В.: Реконструкция облика древнерусского наборного пояса X–XI вв. (по материалам «дружинных» курганов). *Труды Государственного Исторического музея* 93 (1997) 71–79.
- MURASOVA 2000: Мурашёва, В. В.: *Древнерусские ременные наборные украшения (X–XIII вв.)*. Москва 2000.
- PATAY 1954: Patay P.: Nógrád megye régészeti emlékei. In: *Nógrád megye műemlékei. Magyarország Műemléki Topográfiája* III. Szerk.: Genthon I. Budapest 1954, 28.
- PATAY 1957: Patay P.: Adatok a nógrádi dombvidék X–XI. századi településtörténetéhez (Data on the settlement history of the hilly country of Nógrád county). *Archaeologiai Értesítő* 84 (1957) 60–67.
- PETYERBURGSZKIJ–AKSZJONOV 2006: Петербургский, И. М. – Аксёнов, В. Н.: *Вадская мордва в VIII–XI вв.* Саранск 2006.
- PETYERBURGSZKIJ–AKSZJONOV 2008: Петербургский, И. М. – Аксёнов, В. Н.: *Древние памятники на реке Ляча*. Саранск 2008.
- PLETNYOVA 1981: Плетнёва, С. А.: Салтово-маяцкая культура. In: *Степи Евразии в эпоху средневековья*. Археологии СССР. Отв. ред.: Плетнёва, С. А. Москва 1981, 62–75.
- RJAVCEVA–RABINOVICS 2007: Рябцева, С. – Рабинович, Р.: К вопросу о роли венгерского фактора в Карпатско-Днестровских землях в IX–X вв. *Revista arheologică, serie nouă* vol. III. 1–2 (2007) 195–230.
- SAPRYKINA ET AL. 2010: Saprykina, I. – Zelentsova, O. – Mitoyan, R.: Warrior’s Belt from the Middle Volga Burial Ground X A.D. – Technology and Origin. In: *2nd Latin-American Symposium on Physical and Chemical Methods in Archaeology, Art and Cultural Heritage Conservation. Selected Papers Archaeological and Arts Issues in Materials Science*. Eds.: Ruvalcaba Sil, J. L. et al. Mexico, 2010, 62–65.
- SZEDISEV 2010: Седышев, О. В.: Снаряжение коня VIII–X вв. (по материалам мордовских могильников). In: *Пензенский археологический сборник*. Ред.: Ставицкий, В. В. Пенза 2010, 121–149.
- VINLJAJEV ET AL. 2008: Вихляев, В. И. – Беговаткин, А. А. – Зеленцова, О. В. – Шитов, В. Н.: *Хронология могильников населения I–XIV вв. западной части среднего Поволжья*. Саранск 2008.
- VILDANOV 2008: Вильданов, Р. Ф.: Монеты из сборов и раскопок на Рождественском археологическом комплексе в Карагайском районе Пермского края. In: Белавин, А. М. – Крыласова, Н. Б.:

- Древняя Афкула: археологический комплекс у с. Рождественск.* Пермь 2008, 536–542.
- ЗАЙЦЕВА 2005: Зайцева, И. Е.: Наборные пояса могильника Минино (Belts of Composite Type from the Cemetery Minino). *Российская археология* 2005:4, 125–133.
- ЗАЙЦЕВА 2008: Зайцева, И. Е.: Изделия из цветных металлов и серебра. In: *Археология северорусской деревни X–XIII веков. Средневековые поселения и могильники на Кубенском озере*. 2. Ред.: Макаров, Н. А. Москва 2008, 57–142.
- ЗАЙЦЕВА 2009: Зайцева, И. Е.: Сплавы цветных металлов сельских памятников северо-восточных окраин Древней Руси. In: *Археология северорусской деревни X–XIII веков. Средневековые поселения и могильники на Кубенском озере*. 3. Ред.: Макаров, Н. А. Москва 2008, 155–167.
- ZELENCOVA 1996: Зеленцова, О. В.: Сюлгамы из среднецнинских могильников. *Финно-угроведение* 1996:3, 58–73.
- ZELENCOVA ET AL. 2012: Зеленцова, О. В. – Митоян, Р. А. – Сапрыкина, И. А.: Поясной набор из погребения 505 древнемордовского могильника Крюковско-Кужновский. *Российская археология* 2012:2, 42–52.
- ZELENCOVA–SZAPRIKINA 2013: Зеленцова, О. В. – Сапрыкина, И. А.: Критерии выделения статусных погребений на основе комплексного анализа поясных наборов VIII–XI вв. по материалам мордовских могильников. *Краткие сообщения Института археологии* 229 (2013) 84–90.

ПОЯС ЭПОХИ ЗАВОЕВАНИЯ РОДИНЫ И ЕГО МОРДОВСКАЯ «АНАЛОГИЯ». ПОЯСНЫЕ НАКЛАДКИ ТИПА КАРАНЧЛАПУЙТЕ (ВЕНГРИЯ) И ИХ РАСПРОСТРАНЕНИЕ В ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ В X В.

Поясной набор из погребения 505 мордовского Крюковско-Кужновского могильника относится к редкому типу поясов, аналогии которому известны в могильниках Karancslapujtő (Nógrád область, север Венгрии), Минино II (Кубенское озеро), Рождественское городище, п. 55 в Прикамье и в качестве случайных находок из окрестностей г. Сумы (Украина). Анализ погребального инвентаря погр. 505 показал, что захоронение относится к первой половине X в. и принадлежит воину; к этой же категории погребений относится и захоронение I. в могильнике Karancslapujtő и кажется и другие аналогии.

Поясные наборы из этих могильников объединяет стилистическое единство в оформлении. Однако проведенный сравнительный анализ способов изготовления и химического состава деталей поясных наборов из могильников Среднего Поволжья и Венгрии показал, что они были изготовлены в разных мастерских, хотя и могли иметь общий образец. Высокое качество техники изготовления, особенности оформления поясов из Каранчлапуйте и Крюковско-Кужновского могильника указывают что они были штучными изделиями, изготовленными по специальному заказу. Отсутствие следов изношенности на крюковско-кужновском поясе косвенно указывают на парадный характер его использования, а богатство оформления, в том числе с применением позолоты свидетельствует о достаточно высоком статусе погребенного и социальной дифференциации общества, где статусные пояса могли служить своего рода знаком отличия.

Сопоставление этих двух погребений демонстрируют не только стилистическое сходство в оформлении поясных наборов, но и близость элементов погребального обряда. Инвентарь погребений включает детали конского снаряжения (кольчатые удила и стремя в Каранчлапуйте, кольчатые удила, подпружная пряжка и ботало в Крюковско-Кужновском), что позволяет интерпретировать их как захоронения всадников; кроме того, в венгерском захоронении присутствовали перстневидное височное кольцо и браслеты, а в костюме мордовского воина височное кольцо и сюлгاما. Могиль-

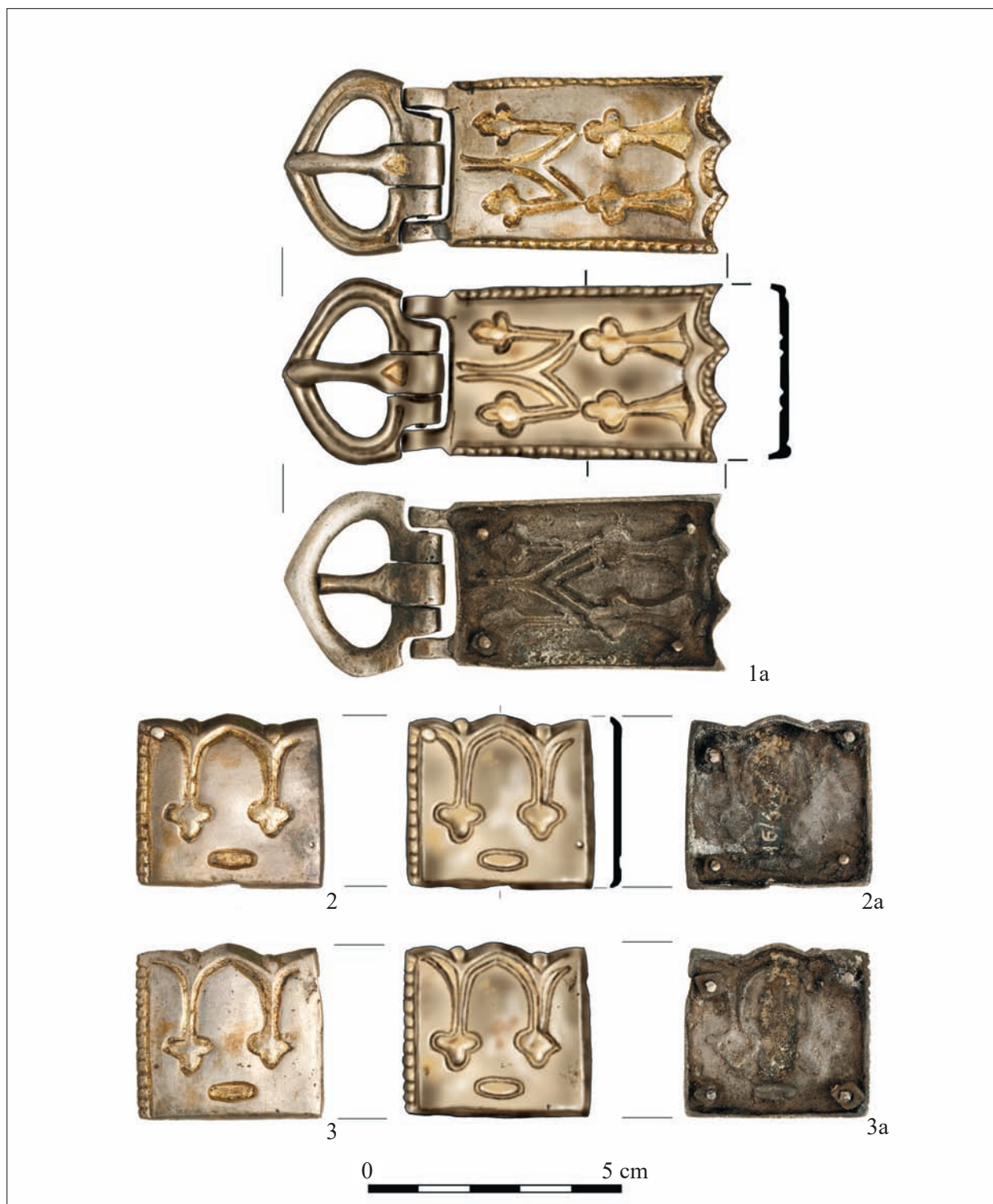
ная яма из Каранчлапуйте ориентирована по линии север-юг, что, как в свое время отмечал И. Диенеш, нетипично для венгерских могильников, но поскольку погребение было обнаружено не археологам, это не факт.

Мордовские могильники на Цне расположены севернее от основных хазарских территорий, но, без сомнения, это население играло роль своеобразного буфера на северных границах Хазарского государства. Об этом свидетельствует достаточно заметный вес воинских захоронений, мода на салтовские и венгерские пояса, оружие и детали костюма, а также упоминания о живущих по реке Итиль племенах *Бур-т-с* и *Апису*, как о народе, которые служат и платят дань хазарскому царю.

1. táblázat. Krjukovo-Kuzsnovo 505. sír övkészletének kémiai anyagösszetételi vizsgálati eredményei (XRF módszer)

Таблица 1. Результаты анализа химического состава металла деталей поясного набора из погр. 505 могильника Крюковско-Кужновский (метод РФА)

Mérési kód	Mérési hely	Tárgytípus	Cu	Sn	Pb	Zn	Ag	As	Fe	Au	Hg
374	Hátoldal	Övcsat	53.33		3.83	5.34	33.08		4.41		
374a	Előoldal		38.61			6.07	21.32		0.23	29.69	4.08
375	Előoldal	Szíjvég	54.49		1.68	6.77	36.01		0.76	0.3	
376	Előoldal	Négyzetes veret	24.3			3.38	15.97		0.25	51.81	4.3
376a	Hátoldal		75.6		2.62	5.01	15.14	0.09	1.55		
377	Forrasztás	Négyzetes veret	58.85	9.72	1.42	6.24	21.52	0.09	2.15		
378	Hátoldal	Négyzetes veret	70.18	0.35		2.24	24	0.31	2.93		
379	Hátoldal	Négyzetes veret	50.07		5.39	3.69	27.64	0.27	12.93		
380	Hátoldal	Négyzetes veret	61.67	0.51	3.56	5.14	25.42	0.02	3.69		
381	Előoldal	Téglalap alakú veret	60.28	0.54	1.6	4.9	31.84	0.08	0.77		
382	Előoldal	Téglalap alakú veret	52.92	0.57		3.85	24.99		0.74	15.24	1.69
383	Előoldal	Téglalap alakú veret	62.51	0.55	1.69	6.8	26.89	0.06	1.51		
384	Előoldal	Téglalap alakú veret	61.08	0.52	1.8	6.03	29.71		0.68	0.18	
385	Előoldal	Téglalap alakú veret	55.63	0.59	1.39	4.53	35.02		0.96	1.32	0.57
413	Előoldal	Téglalap alakú veret	55.4		1.17	6.28	33.2		0.41	2.93	0.61
414	Előoldal	Téglalap alakú veret	36.59			5.53	21.92		0.38	32.01	3.56
415	Előoldal	Téglalap alakú veret	26.02			3.29	20.61		0.47	45.03	4.58
416	Előoldal	Téglalap alakú veret	61.11		1.01	5.78	30.55		0.95		
417	Előoldal	Téglalap alakú veret	60.49		1.3	6.36	27.68		0.83	3.34	
418	Előoldal	Téglalap alakú veret	65.33			9.14	25.18		0.36		
418a	Hátoldal		63.65			11.35	23.76		1.24		
419	Előoldal	Téglalap alakú veret	59.08		1.28	5.71	29.02		0.77	4.14	
420	Előoldal	Téglalap alakú veret	59.09		1.89	6.51	31.38		0.83		
421	Előoldal	Téglalap alakú veret	57.79		1.69	5.61	34.14		0.8		
421a	Előoldal		51.48			5.35	30.18		0.3	10.99	1.7
421b	Felszerelő-csap		63.91			4.03	29.51		2.55		
421b	Hátoldal		54.37		2.8	15.42	24.62		2.8		
422	Előoldal	Téglalap alakú veret	58		1.61	5.45	34.36		0.58		

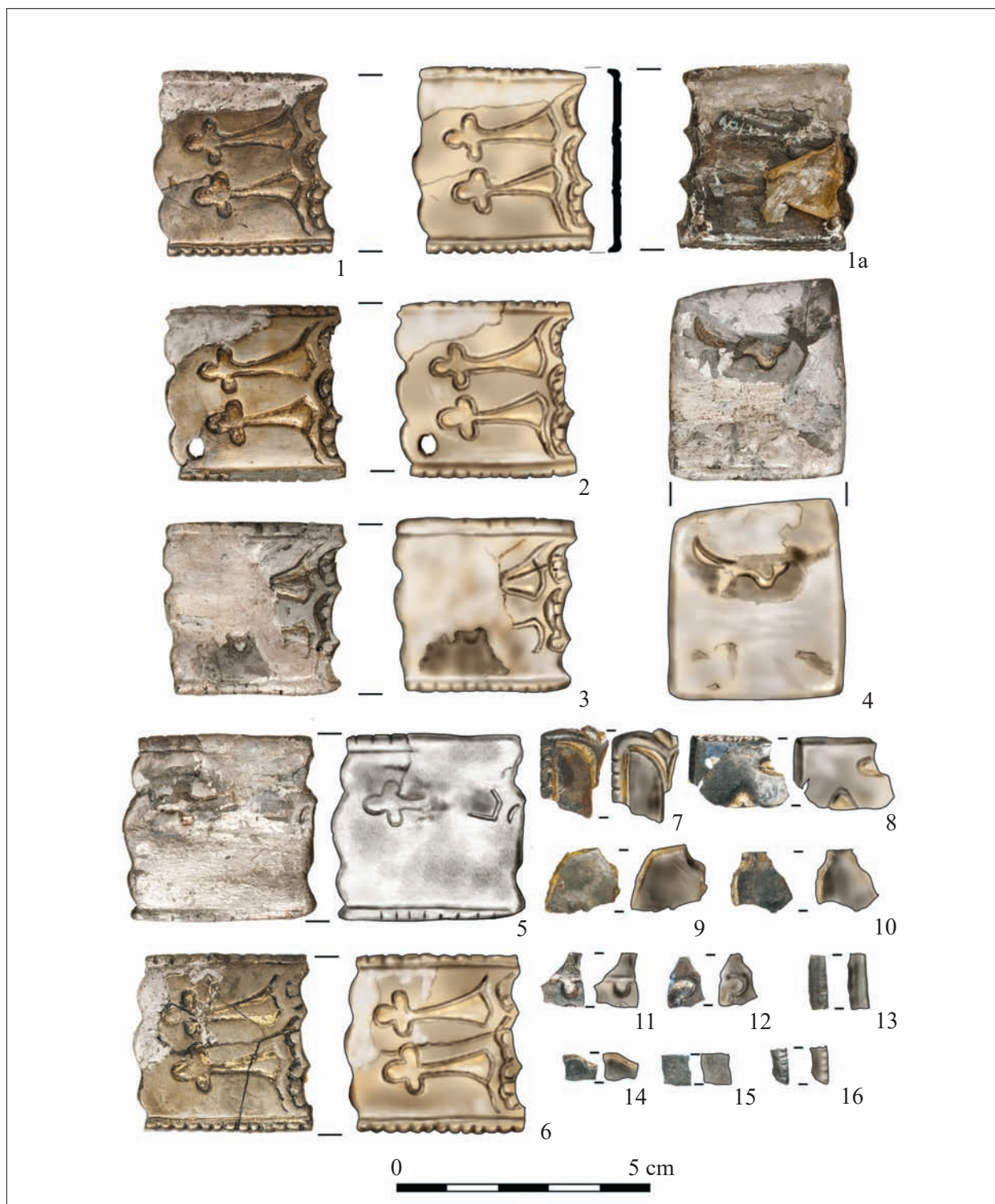

1. kép. Karancslapujtó (HU) 1. sír: Övcsat és övveretek
 Рис. 1. Каранчлапуйте (Венгрия), погребение 1: Пряжка и поясные накладки

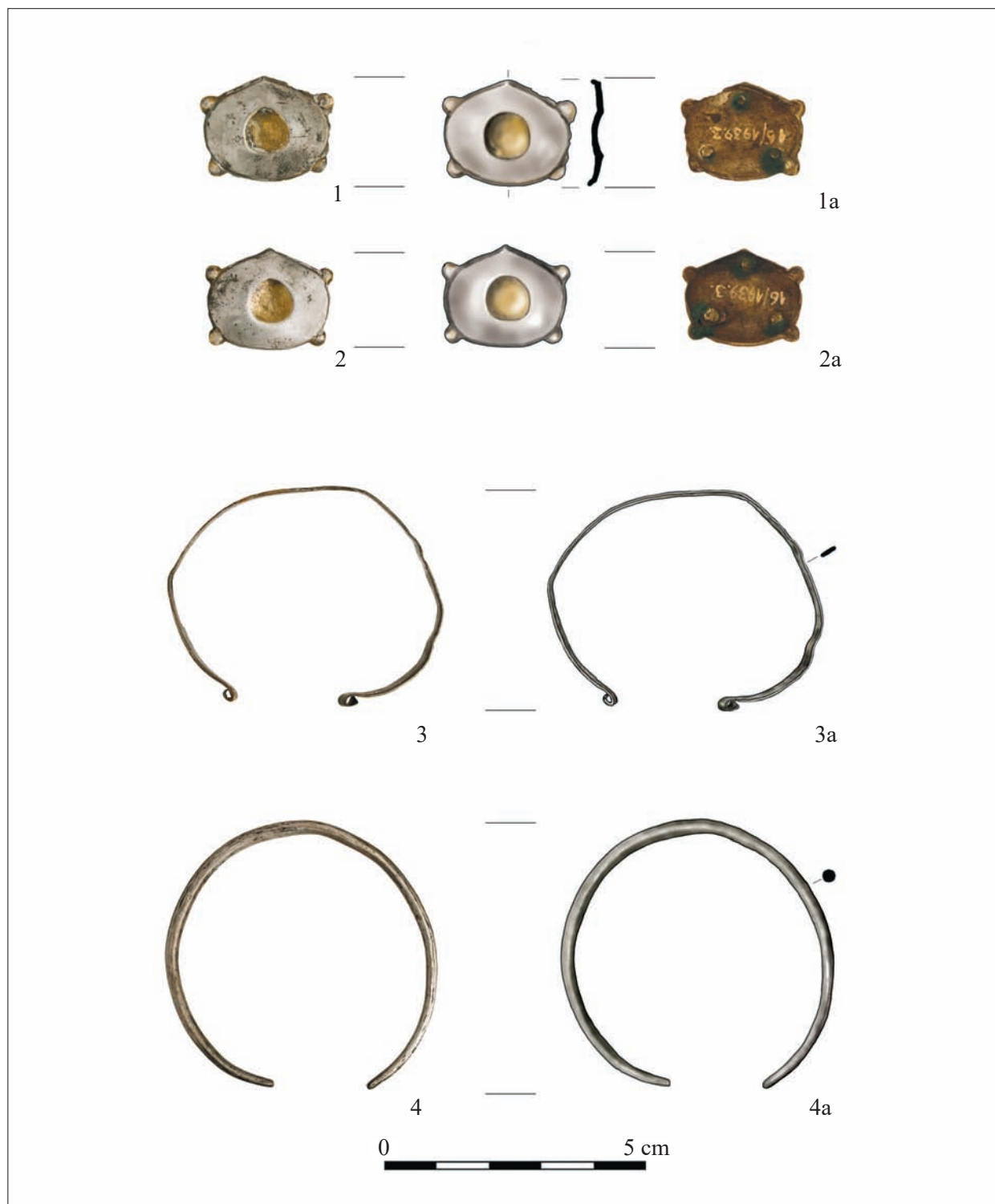
2. kép. Karancslapujtő (HU) 1. sír: Övveretek

Рис. 2. Каранчлапуйте (Венгрия), погребение 1: Поясные накладки

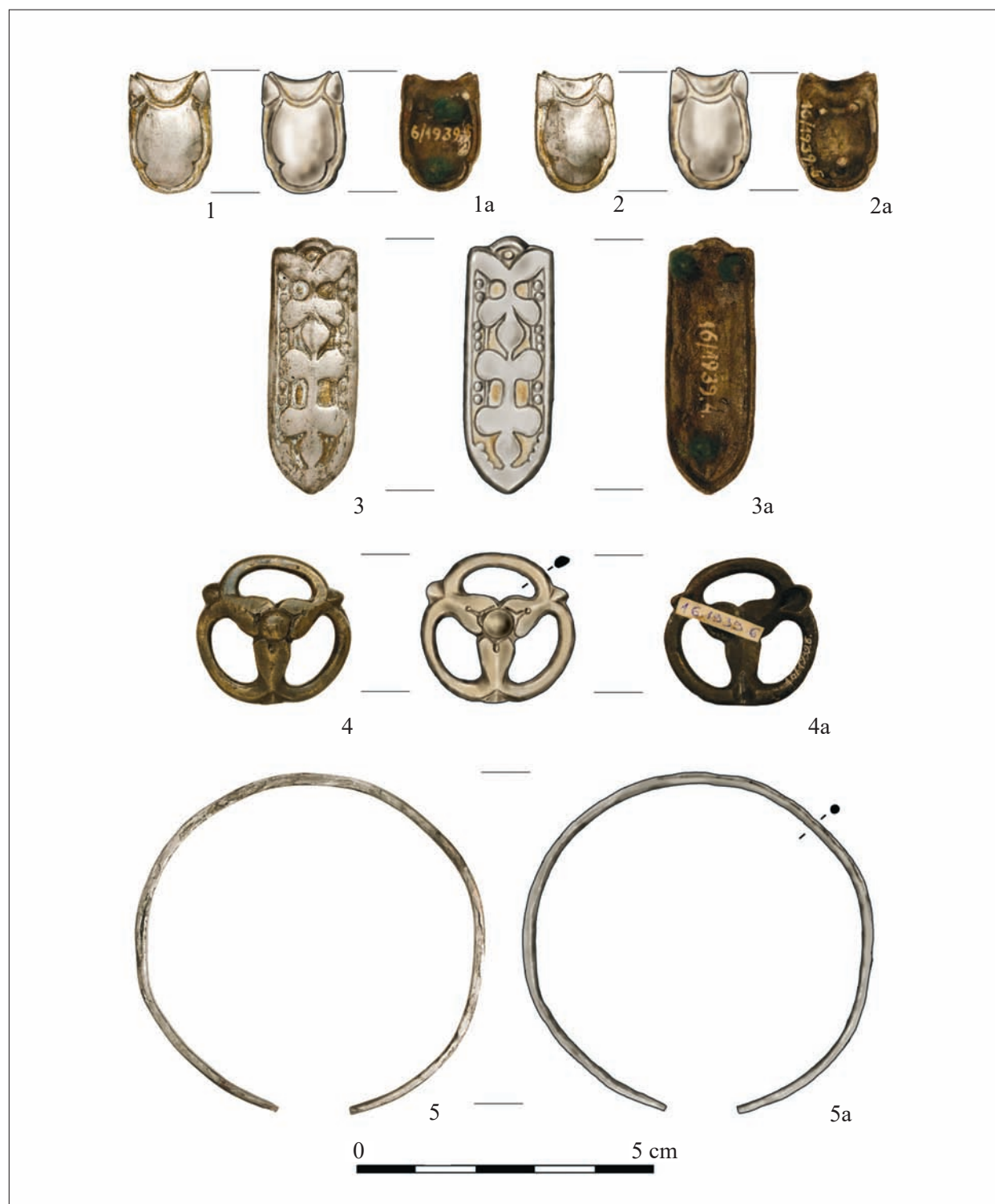
3. kép. Karancslapujtói (HU) 1. sír. 1–4: Övveretek; 7–16: Az övveretek töredékei

Рис. 3. Каранчлапуйте (Венгрия), погребение 1. 1–4: Поясные накладки; 7–16: Фрагменты накладок

4. kép. Karancslapujtő (HU) 1. sír. 1–2: Veretek; 3–4: Karperecek (1. vagy 2. sír)

Рис. 4. Каранчлапуйте (Венгрия), погребение 1. 1–2: Накладки; 3–4: Браслеты (погребение 1. или 2)

5. kép. Karancslapujtói (HU) 1. sír. 1–2: Veret; 3: Szíjvég; 4: Küllős szíjelosztó; 5: Karperec (1. vagy 2. sír)
 Рис. 5. Каранчлапуйте (Венгрия), погребение 1. 1–2: Накладки; 3: Наконечник пояса; 4: Разделитель ремня;
 5: Браслет (погребение 1. или 2)

6. kép. Krjukovo-Kuzsnovo (RU) 505. sír: Övveretek

Рис. 6. Крюковско-Кузновский могильник (Россия), погребение 505: Поясные накладки

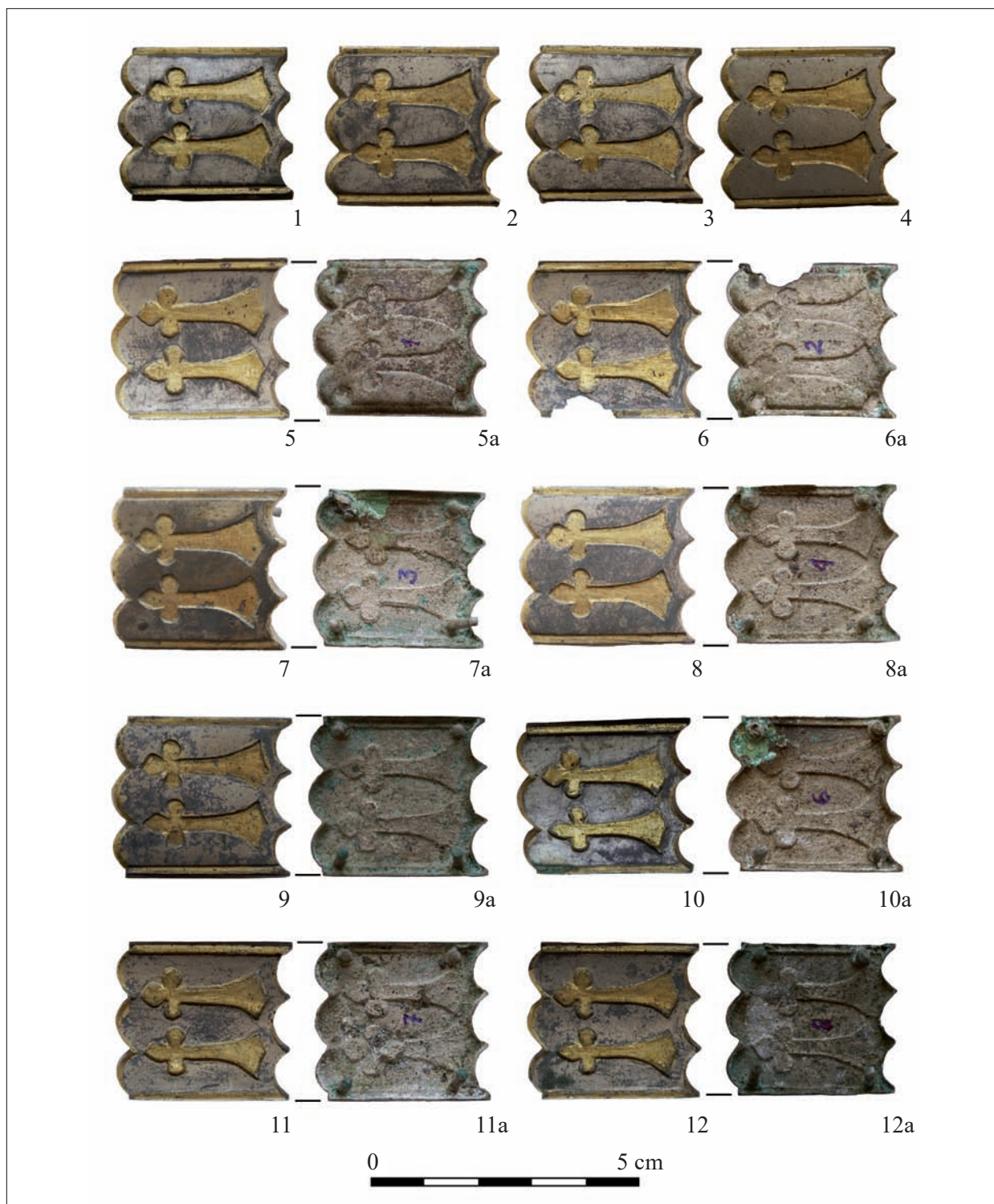
7. kép. Krjukovo-Kuzsnovo (RU) 505. sír: Övveretek

Рис. 7. Крюковско-Кузновский могильник (Россия), погребение 505: Поясные накладки

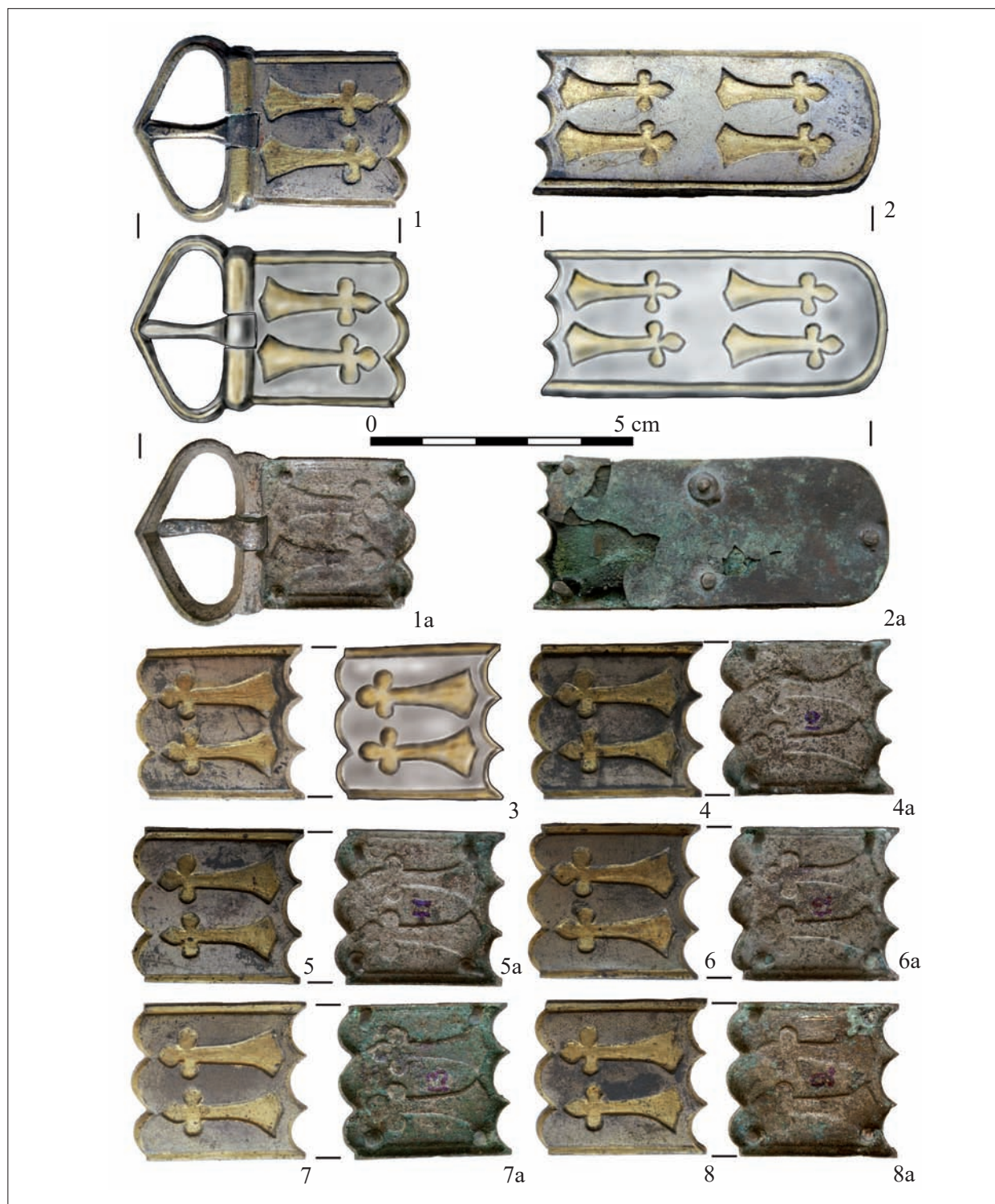
8. kép. Krjukovo-Kuzsnovo (RU) 505. sír: Övveretek

Рис. 8. Крюковско-Кузновский могильник (Россия), погребение 505: Поясные накладки

9. kép. Krjukovo-Kuzsnovo (RU) 505. sír: Övveretek

Рис. 9. Крюковско-Кузновский могильник (Россия), погребение 505: Поясные накладки

10. kép. Krjukovo-Kuzsnovo (RU) 505. sír. 1: Csát; 2: Szíjvég; 3–8: Övveretek

Рис. 10. Крюковско-Кузновский могильник (Россия), погребение 505. 1: Пряжка; 2: Наконечник пояса; 3–8: Поясные накладки

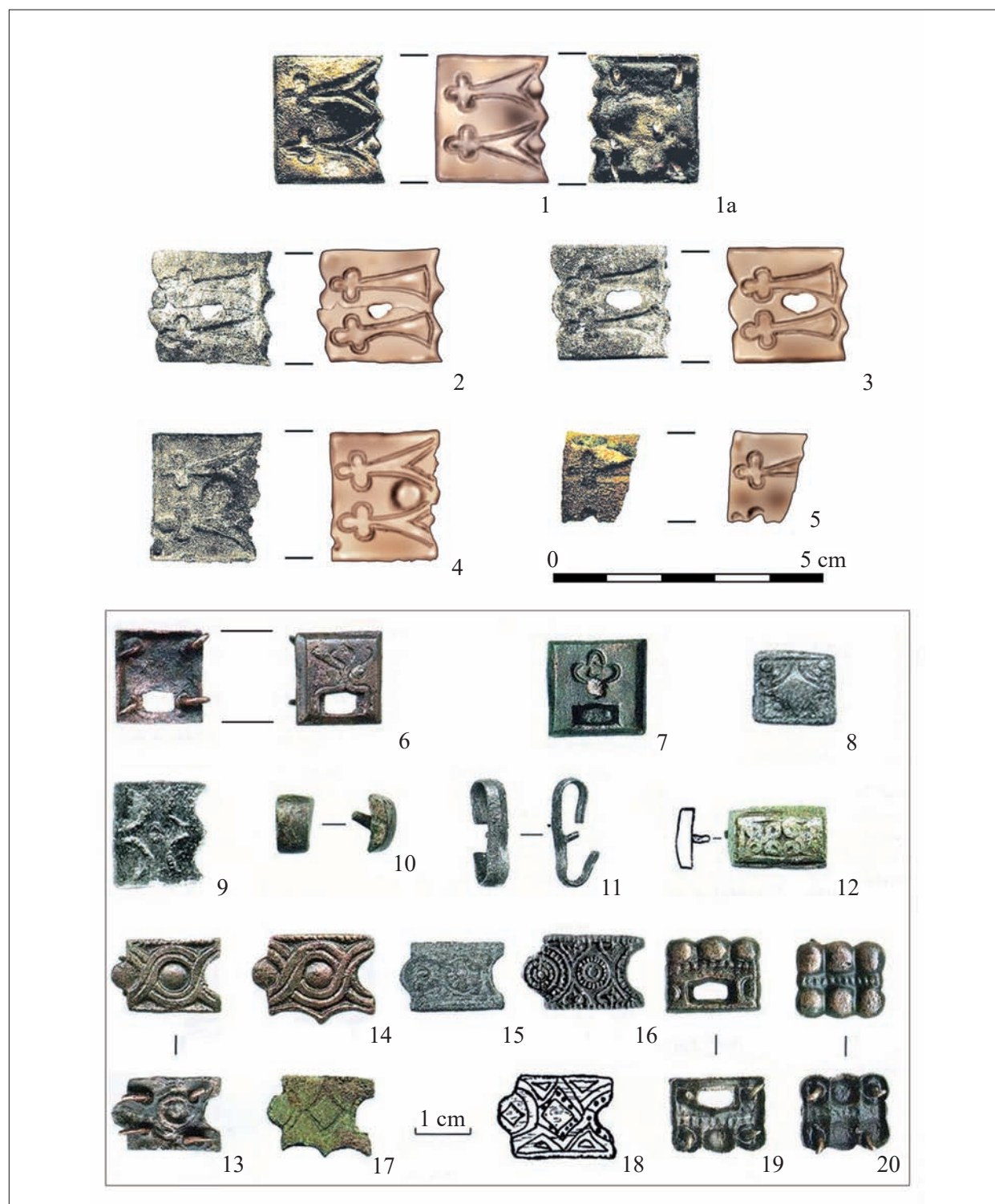
11. kép. Krjukovo-Kuzsnovo (RU) 505. sír. 1: Faedény töredéke ezüstveretekkel; 2: Ruhakapcsoló; 3: Karikaékszer; 4: Szíjbújtató; 5–12: A bőröv maradványai

Рис. 11. Крюковско-Кузновский могильник (Россия), погребение 505. 1: Фрагмент деревянного ковши с серебряными накладками; 2: Сялгма; 3: Височное кольцо; 4: Обойма от пояса; 5–12: Фрагменты кожаного пояса

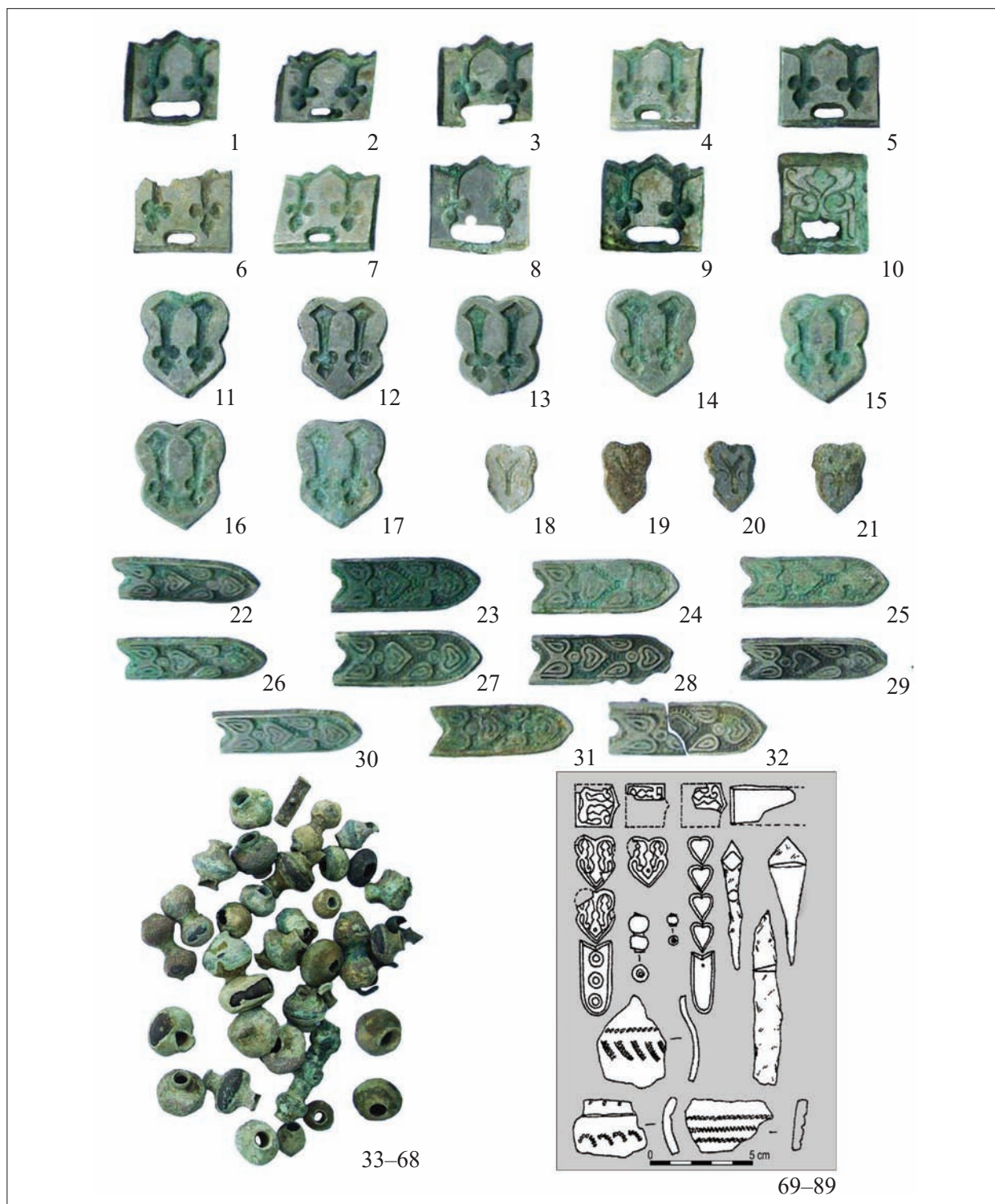
12. kép. Krjukovo-Kuzsnovo (RU) 505. sír. 1: Lándzsahegy; 2: Kanócos vascsővecske; 3: Kolomp;
4–5: Vascsat; 6: Zabla

Рис. 12. Крюковско-Кужновский могильник (Россия), погребение 505. 1: Наконечник копья; 2: Фитильная трубка; 3: Ботало; 4–5: Пряжки; 6: Удила

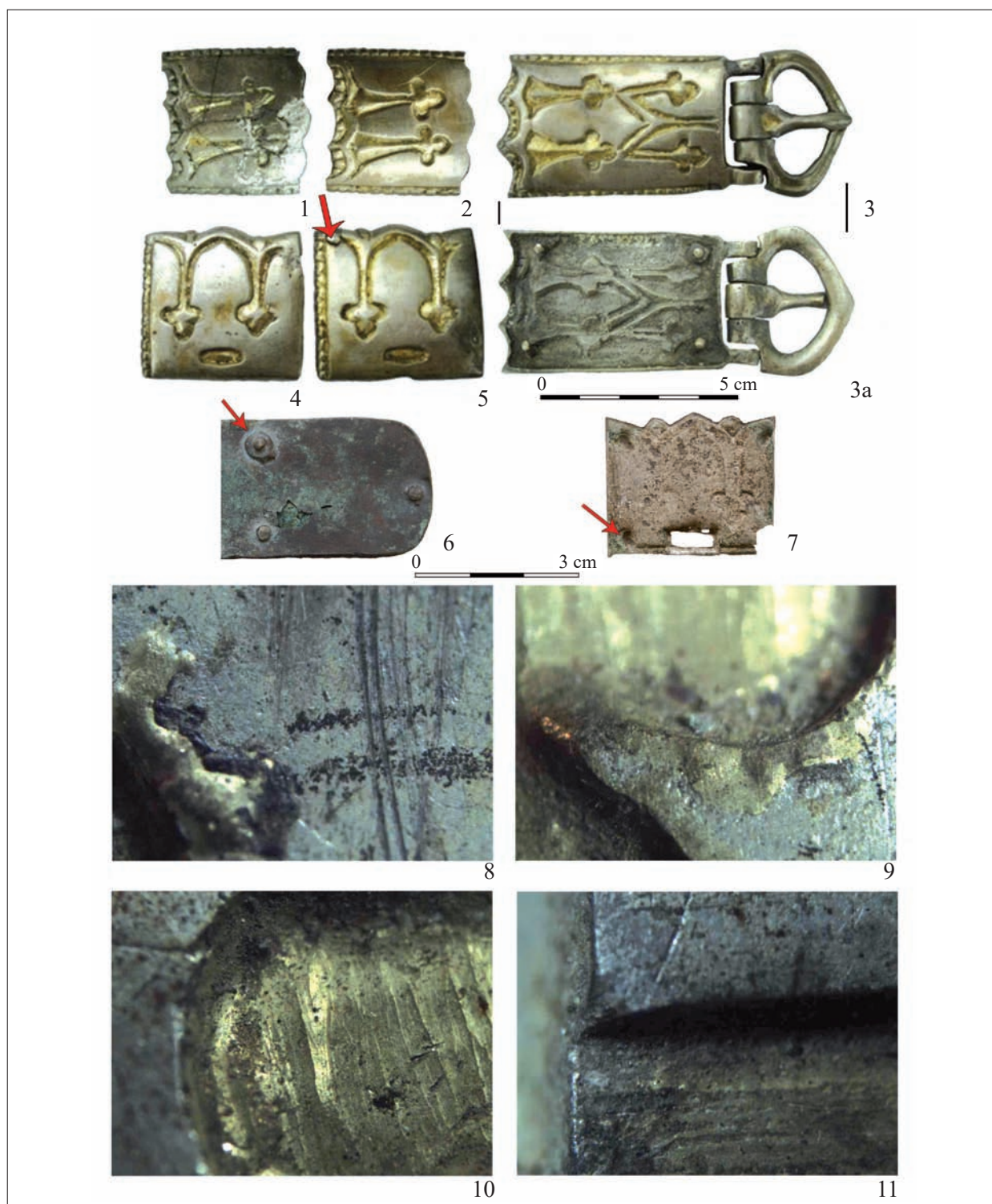
13. kép. Minyino II. (RU). 1–5: Övveretek (ZAJCEVA 2008, 95, рис. 88 nyomán); 6–20: Válogatás a lelőhelyen feltárt veretekből (ZAJCEVA 2008, 88, рис. 76 nyomán)

Рис. 13. Минино II (Россия). 1–5: Поясные накладки (по ЗАЙЦЕВА 2008, 95, рис. 88); 6–20: Разные поясные накладки (по ЗАЙЦЕВА 2008, 88, рис. 76)

14. kép. 1–68: Szórvány leletek Szumi (?) (UA) térségéből; 69–89: Rozsgyesztvenszk (RU) erődtített telep, 55. sír
(BELAVIN–KRILASZOVA 2008, рис. 62 nyomán)

Рис. 14. 1–68: Случайные находки из окрестностей г. Сумы (?) (Украина); 69–89: Рождественское
городище (Россия), п. 55. (по BELAVIN–KRILASZOVA 2008, рис. 62)

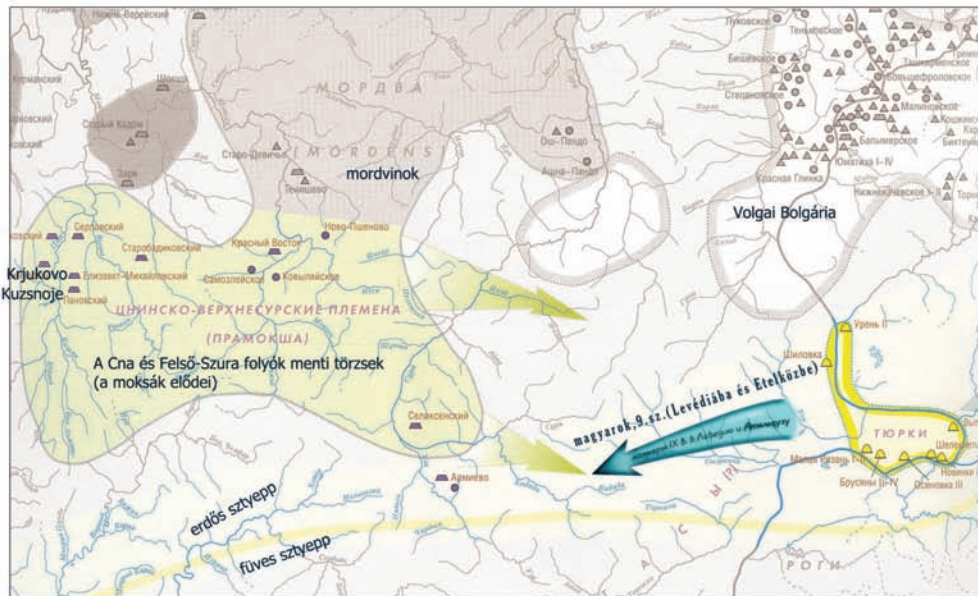

15. kép. Az övveretek vizsgálata (1–5: Karancslapujtó 1. sír; 6–11: Krjukovo-Kuzsnovo 505. sír). 5: A sérült felszerelőcsap átfűrással való javítása; 6–7: A felerősítés elemei (ellentettlemezt, illetve a felforrasztás gömb alakú nyoma); 8–9: Az aranyozás mintán túlfutó részletei; 10–11: A tüziaranyozás során végzett felület megmunkálási nyomok (megmunkálás a tüziaranyozás felvitele előtt, illetve az öntés utáni eldolgozás nyoma a peremen)

Рис. 15. Исследование поясных накладок (1–5: Каранчлапуйтё, п. 1.; 6–11: Крюковско-Кузновский могильник, п. 505). 5: Пример ремонта штифта методом пробивки; 6–7: Крепежные элементы накладок (закрепление штифта с помощью шайбы и шарики припоя; 8–9: Участки „выплесков” амальгамы за пределы участка золочения; 10–11: Следы подготовки участка амальгамирования методом подрезки поверхности (участок доработки рельефа перед нанесением позолоты и участок послелитейной доработки рельефа)

1

2

16. kép. 1: A karancslapujtói típusú övveretek elterjedése Kelet-Európában; 2: A 9–11. századi ősmordvin temetőik és természetföldrajzi viszonyok a Középső-Volga vidéken, illetve a magyarok elődeinek feltételezett vándorútja a régióban (BULGARICA 2012, 244 nyomán)

Рис. 16. 1: Распространение накладок типа «Каранчлапуйте» в Восточной Европе; 2: Ландшафтные зоны и древнемордовские могильники в бассейне Средней Волги и гипотетический путь протомадьяр на запад (по BULGARICA 2012, 244)

RELATIONES
RERUM
ARCHÄOLOGISCHE
STUDIEN ZU
EHREN VON
MARGIT NAGY

PÁZMÁNY PÉTER CATHOLIC UNIVERSITY
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY